

INSTITUT ZA FILOZOFIJU
1967.-2017.

Institut za filozofiju

1967.–2017.

Institut za
filozofiju

Zagreb, 2017.

Izdavač:
Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
Zagreb
www.ifzg.hr

Za izdavača:
Filip Grgić

Uredništvo:
Erna Banić-Pajnić, Luka Boršić, Filip Grgić, Davor Pećnjak,
Ivana Skuhala Karasman, Jure Zovko

Grafička priprema i design:
Marin Martinić Jerčić

Fotografije:
Marin Martinić Jerčić i arhiv Instituta

Tisk:
Tiskara Zelina d.d.

ISBN 978-953-7137-48-9

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000966643

Sadržaj

Institut za filozofiju: kratka povijest i misija **5**

Damir Barbarić, *Poučavanje, istraživanje, mišljenje* **9**

Erna Banić-Pajnić i Mihaela Girardi-Karšulin, *Istraživanje hrvatske filozofije u Institutu za filozofiju: osvrt unatrag i pogled u buduće* **23**

Filip Grgić, *Institut za filozofiju: izazovi i izgledi za budućnost* **41**

Znanstvenici, bivši i sadašnji, zaposleni u Institutu za filozofiju od 1967. do danas **47**

Zaposleni u pratećim službama **49**

Znanstvenoistraživački programi i projekti **51**

Izdanja Instituta za filozofiju **55**

Na osnovi člana 13. i 14. Statuta Sveučilišta u Zagrebu, člana 118. Zakona o visokoškolskom obrazovanju i člana 8. i 19. Osnovnog zakona o ustanovama, Savjet Sveučilišta u sjednici od 27. lipnja 1967. donosi

O D L U K U
o osnivanju Instituta za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu

I OSNOVNE ODREDBE

Član 1.

Osniva se Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (u dalnjem tekstu Institut).

Član 2.

Sjedište Instituta je u Zagrebu.

Član 3.

Osnivač Instituta je Sveučilište u Zagrebu (u dalnjem tekstu osnivač).

Član 4.

Institut organizira i ujedinjuje znanstveni rad nastavnika i suradnika te naučnih i stručnih suradnika Sveučilišta i visokoškolskih ustanova u njegovu sastavu na području ove znanstvene discipline: Katedre za povijest filozofije, Katedre za marksističku filozofiju, Katddre za teorijsku filozofiju, Katedre za etiku i Katedre za estetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedre za filozofiju politike, Katedre za filozofiju antropologije i Katedre za teoriju i historiju marksizma Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, Katedre za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zadru, kao i svih drugih jedinica Sveučilišta i ustanova u njegovu sastavu, koje se bave pitanjima s područja filozofije.

Član 5.

Institut je samostalna i samoupravna naučna radna organizacija i ima svojstvo pravne osobe.

Član 6.

(1) Institut stiče sredstva za rad iz naknada koje ostvari vršenjem svoje djelatnosti.

Institut za filozofiju: kratka povijest i misija

Institut za filozofiju osnovao je Savjet Sveučilišta u Zagrebu 27. lipnja 1967. Prema Odluci o osnivanju, osnovne su zadaće Instituta bile sljedeće:

- da organizira i koordinira znanstvenoistraživački rad u području filozofije;
- da uspostavlja suradnju stručnjaka i znanstvenih djelatnika iz raznih filozofskih disciplina i povezuje njihovu znanstvenoistraživačku djelatnost;
- da okuplja stručnjake, omogući njihovo daljnje stručno i znanstveno usavršavanje i potiče ih na trajan sustavan znanstvenoistraživački rad;
- da pomaže u organizaciji i izvođenju poslijediplomskih studija i drugih oblika nastave u tom području;
- da se samostalno bavi proučavanjem aktualne filozofske problematike, naročito pitanja koja se ne izučavaju na nekoj drugoj visokoškolskoj ili znanstvenoj ustanovi i koja zahtijevaju interdisciplinarnu suradnju stručnjaka;
- da organizira i ostvaruje sustavno prikupljanje podataka, dokumentacije, literature itd. iz svih područja filozofije;
- da izrađuje i objavljuje znanstvene radove, analize i dokumentacijske materijale iz filozofije;
- da u suradnji s Institutom za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu koordinira rad nastavnika predmeta Osnove društvenih znanosti na visokoškolskim ustanovama u sastavu Sveučilišta;
- da ostvaruje suradnju s drugim znanstvenim i nastavnim ustanovama, političkim i društvenim organizacijama u svezi sa svojom djelatnošću.

Tim su osnovnim zadaćama u Statutu dodane posebne zadaće koje se tiču proučavanja povijesti hrvatske filozofije, i to:

- da sustavno znanstveno istražuje povijest filozofije u Hrvata te prati njene pojave i razvoj u najširem historiografskom smislu;
- da radi na studijskom i kritičkom proučavanju filozofskih tekstova iz povjesno-filozofske baštine u Hrvata, da izrađuje i potiče izradivanje monografskih radova o pojedinim djelima, misliocima, disciplinama i razdobljima u tom području, težeći cjelovitom prikazu povijesti filozofije u Hrvata;
- da komparativno proučava međusobne odnose hrvatske filozofije s filozofskim radom ostalih jugoslavenskih naroda, a posebno s obzirom na razvoj svjetske filozofije uopće;
- da prikuplja, sređuje i čuva svu dostupnu mu dokumentaciju koja se odnosi na povijest filozofije u Hrvata;

- da u okviru povijesti hrvatske filozofije izrađuje i neprekidno nadopunjava bibliografije svih njenih disciplina;
- da prikuplja i sređuje građu filozofske terminologije u narodnom jeziku radeći po mogućnosti na njenoj standardizaciji u suradnji s drugim filozofskim i jezikoslovnim ustanovama;
- da potiče i radi na pripremanju i objavljivanju dosad nepubliciranih filozofskih spisa iz područja povijesti hrvatske filozofije, da se da brine o prevodenju onih djela koja nisu pisana narodnim jezikom (prvenstveno s latinskog), te da nastoji oko kritičkih izdanja izabranih odnosno sabranih djela naših značajnijih filozofskih pisaca i razdoblja;
- da se brine o osposobljavanju potrebnog znanstvenog podmlatka za rad na proučavanju povijesti filozofije u Hrvata.

Direktor Instituta u osnivanju bio je Predrag Vranicki, a od 13. svibnja 1968. Vladimir Filipović. Kao samostalni institut u sastavu Sveučilišta u Zagrebu Institut za filozofiju djelovao je do 1. studenog 1977., kad se pridružio Centru za povjesne znanosti, koji su 1974. utemeljila tri instituta iz područja humanističkih znanosti: Institut za hrvatsku povijest, Institut za povijest umjetnosti i Institut za arheologiju. Od integracije on nosi ime Odjel za povijest filozofije Centra za povjesne znanosti. Godine 1991. došlo je do nove statusne promjene: Savjet Instituta za povjesne znanosti donio je 17. rujna 1991. odluku o reorganizaciji, po kojoj Odjel za povijest filozofije nastavlja samostalno djelovati kao Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, i to smješten u novoj zgradici na adresi Avenija Vukovar 54, Zagreb. Tu je odluku potvrdila Skupština Sveučilišta u Zagrebu 26. studenoga 1991. Stupanjem na snagu Zakona o ustanovama 1993. Institut postaje javni znanstveni institut izvan Sveučilišta.

Prema današnjem Statutu, Institut sustavno istražuje povijest filozofije, osobito povijest hrvatske filozofije, i temeljne filozofske probleme. Sustavno i stalno prikuplja filozofska djela, osobito hrvatska filozofska djela, te organizira njihovo proučavanje, obradu, prevodenje i objavljivanje. Što se tiče istraživanja povijesti hrvatske filozofije, to je proučavanje usmjereni, s jedne strane, na priređivanje i prevodenje najvažnijih djela iz hrvatske filozofske baštine, što se očitovalo, primjerice, u publiciranju dvojezičnih izdanja *Teorije prirodne filozofije* Rudera Boškovića (1974.), *Nove sveopće filozofije* Frane Petrića (1979.), *Peripatetičkih rasprava* Frane Petrića (2009., 2012., 2013.) itd. S druge strane, u nizu specijalističkih studija – monografija i članaka – djelatnici Instituta istražuju pojedine probleme te najvažnije ličnosti i pravce iz hrvatske filozofske prošlosti. U najvećem dijelu tih istraživanja naglasak se stavlja na europski kontekst u kojem je pojedini mislilac djelovao. Općenito, važan dio misije Instituta jest upućivanje na hrvatski doprinos ne samo europskoj filozofiji nego i znanosti te kulturi općenito. Naposljetu, u novije vrijeme, ostvarenje ovoga dijela svoje misije Institut vidi i u digitalizaciji tekstova iz povijesti hrvatske filozofije te njihovu predstavljanju na Internetu.

U Institutu se, nadalje, proučava većina glavnih razdoblja iz povijesti filozofije, a osobito antička filozofija, filozofija renesanse te filozofija 19. i prve polovice 20. stoljeća. I u ovom se području misija ostvaruje na dvojak način. S jedne strane, istraživanjima se nastoji doći do

međunarodno prepoznatljivih rezultata, koji se mogu objaviti u međunarodnim publikacijama te tako predstavljati važan doprinos ukupnemu ljudskom znanju. S druge strane, u ovome dijelu ispunjavanja svoje misije Institut nastoji popuniti neke praznine koje postoje u hrvatskoj kulturi, a koje se odnose, prije svega, na nepostojanje izdanja i prijevodâ nekih klasičnih djela filozofske literature.

Naposljetku, znanstvena istraživanja u polju filozofije koja se provode na Institutu posvećena su i nekim temeljnim filozofskim problemima, prvenstveno – ali ne i isključivo – u disciplinama kao što su logika, filozofija uma, politička filozofija, estetika, filozofija znanosti i metafizika. Institut u ovome području želi dati svoj doprinos ljudskome znanju i čovjekovu položaju u svijetu prvenstveno objavlјivanjem visokokvalitetnih međunarodnih publikacija. Istraživanja u ovome području u posljednje vrijeme sve više karakterizira interdisciplinarnost.

Iako se glavni oblik provođenja ovoga dijela misije Instituta sastoji u publiciranju rezultata istraživanja u obliku specijaliziranih knjiga i članaka (te u spomenutom radu na digitalizaciji), svoju misiju shvaćamo i u širem smislu. Uvjereni da je filozofska refleksija važan i neizostavan dio ne samo povijesti čovječanstva nego, u nekim aspektima možda i više, njegove sadašnjosti, u svoju misiju ubrajamo i upućivanje na važnost filozofije za društvo u cjelini. U tu svrhu Institut nastoji promicati vrijednosti filozofskog načina razmišljanja i njegova odnosa prema drugim oblicima čovjekove djelatnosti, kao što su znanost i umjetnost. Taj se aspekt njegove djelatnosti ne sastoji samo u uobičajenim sredstvima javnog predstavljanja kao što su tribine, okrugli stolovi, javna predavanja i sl. nego i u posebnim aktivnostima kao što su organiziranje radionica za filozofiranje s djecom.

*Montažna prizemnica
(>baraka<) u kojoj je od
1975. do 1991. bio smje-
šten Centar za povijesne
znanosti*

*Zgrada u kojoj je od
1991. smješten Institut za
filozofiju*

Poučavanje, istraživanje, mišljenje

DAMIR BARBARIĆ

Nije se lako suprotstaviti danas prevladavajućem mnijenju da se obrazovanje sastoji isključivo u stjecanju i usvajanju znanja potrebnih za što učinkovitije, brže i lakše uklapanje u postojeći i budući ustroj opće društvene proizvodnje roba i dobara, takozvani svijet rada. Od najranijeg školovanja do završetka sveučilišnog obrazovanja današnja je mladež posvuda upućena na stjecanje za to potrebnih kvalifikacija, i to sve manje za nekadašnje oblike tvarnoga radnog procesa, a sve više za ono što se nekad zvalo sekundarnom i tercijarnom proizvodnjom. Pri tomu se polako ali sigurno u prvi plan probijaju manje ili više sofisticirana umijeća finansijskog poslovanja i menedžmenta, kao i sve vrste dizajna ili pak informatičkih i komunikoloških vještina. Ono što se traži i nudi sve je manje znanje, a sve više vještina i umijeće. Naglašeno dinamični, u pogledu vanjskih odredbenih granica i unutarnje raščlambe neuhvatljivo fluidni konzorcij tih novih i sve moćnijih umijeća, usmjerenih k tomu da naposljetku preuzmu funkciju koordiniranja i kontroliranja cjelokupnog društvenog procesa rada, štoviše njegova vodenja i upravljanja, više ne treba utemeljenje u bilo kojoj od tradicionalnih posebnih znanosti niti se uopće više odnosi na bilo kako raščlanjenu i usustavljenu cjelinu znanosti i znanja.

Ali obrazovanje nije tek stjecanje što mnogovrsnijeg znanja, ovladavanje mnoš-

tvom najrazličitijih činjenica i njihovo uskladištenje u prostrano spremište pamćenja, gdje spremno čekaju na prvu prigodu korisne primjene. Mnogoznalost ne uči duhovnom uvidu, kako je upozorio već jedan od najranijih grčkih mislilaca.¹ Svrha obrazovanja nije niti samo osposobljavanje za preuzimanje vlastite svagda djelomične uloge u općem društvenom procesu rada. Mnogo više od toga, njegova svrha je oblikovanje i izgradnja čovjeka kao cjelovite, što slobodnije i što neovisnije osobe. Sve dok posve ne iščezne sjećanje na bit onog obrazovanja koje je stoljećima čuvalo, poticalo i nadahnjivalo ono najbolje u ljudima, istinski obrazovanim čovjekom moći će se označavati samo »onoga tko je cjelovito i svestrano duševno i duhovno oblikovan tako da odgovara cjelini onoga što jest, da je s njom teoretski i praktički uskladen« i ustrajavat će se na tomu da obrazovanost »nije u prvom redu stvar spoznaje i znanja, razuma i intelektualne upućenosti«, nego mnogo više od toga, naime »bitno stanje, temeljna ugodjenost i raspoloženost, stav i držanje cjelokupnog čovjekova egzistiranja, ono što su Grci nazivali ḥēç, a Rimljani habitus«².

¹ Heraklit, fr. B 40 (DK): »Πολυμαθήτην νόον οὐ διδάσκει.«

² Damir Barbarić, »Što je obrazovanje?«, u Damir Barbarić (ur.), *Čemu obrazovanje. Razmatranja o budućnosti sveučilišta* (Zagreb: Matica hrvatska, 2011), str. 151–170, ovdje 151.

U tom smislu treba osim spoznajne na umu stalno imati i odgojnu dimenziju obrazovanja. Odgoj čovjeka privodi postojanom i pouzdanom duševnom i duhovnom držanju, onom što već od Grka nosi ime »etosa« (ῆθος), koje u znakovitoj, duboko smislenoj dvoznačnosti kazuje jednakotako mjesto čovjekova naviknuta i uobičajena boravljenja kao i njegovu čud, karakter, značaj. To znači da čovjek upravo odgojem postaje u punom smislu riječi svjesnim i voljnim članom svoje bliske zajednice, svejega neposrednog prirodnog i kulturnog okoliša. Njime on stječe sposobnost da se skladno uklopi u vlastito okružje naslijedjenih, povijesnom predajom utvrđenih i tako reći posvećenih shvaćanja i tumačenja svega ljudski bitnog, dugom poviješću izgrađenih, mnogostruko povezanih i međusobno isprepletenih značenja onoga što nazivamo čovjekom, životom, bogom, smrću, istinom, prostorom, kretanjem, vremenom ..., da se u njima okretno i gipko kreće, da im djelom, mišlu i riječima služi, kao što se obratno i sam služi njima. Pri tom dvostrukom služenju on – premda ne svatko, već samo rijetki među ljudima – ujedno iskušava slobodu, to čovjekovo najviše određenje, očitovano u strastvenom, doista stvaračkom nagnuću da ništa ne ostavlja takvim kakvo je naslijedio i prihvatio, već da svako od toga i sve to zajedno iz temelja i neumorno stavlja u pitanje, iskušava, iznova tumači, na bitno novi način osjeća, doživljava i rabi.

Tu duboko dvoznačnu bit obrazovanja kao istodobnog učenja i odgajanja, prema kojoj je obrazovanje skrbno preuzimanje, čuvanje i njegovanje cjelokupnoga prirodnog i kulturnog nasljeda, ali u isto vrijeme i snažna, gotovo neodoljiva strast za korjenitom preinakom, pretumačenjem i novim

utemeljenjem tog nasljeda, teško je već i spoznati i držati stalno pred očima, a još je mnogo teže ustrajno djelovati s njom u skladu. U pravilu, gotovo s nekom nedokucivom nužnošću, iz te se cjeline obrazovanja uvijek izdvaja samo jedan od njezinih momenata, potiskuje drugi i uspostavlja se kao jedini mjerodavan. Jedan od mnogih primjera toga je danas prevladavajuće svedenje obrazovanja na puko uvježbavanje u mehaničkom ovladavanju formalnim vještinama, potencijalno korisnim za što učinkovitije sudjelovanje u upravljanju društvenim procesom rada, koji istovremeno i sam postaje sve više mehaničkim, sve apstraktlijim i formalnijim. Drugi, jednako značajan primjer je suprotna tendencija jednostranog naglašavanja odgojnog momenta obrazovanja, pri čemu se tek reaktivno te utoliko u biti nepovijesno ustrajava na bezuvjetnom očuvanju cjelokupnog naslijedenog nazora na svijet vlastite nacionalne ili pak uže lokalne sredine. Aktualna, u Hrvatskoj zapravo nikada zbilja započeta i barem donekle smisleno provedena javna rasprava o obrazovnom kurikulu jasan je pokazatelj ne samo ovdje nego posvuda u suvremenom svijetu nedovoljno osviještenog i stoga svagda neodlučnog kolebanja između tih dviju osamostaljenih i apsolutiziranih krajnosti.

Za razliku od tih i sličnih vidova udvajanja i razilaženja u međusobno suprotstavljenje i nespojive krajnosti, pravo obrazovanje kao proces oblikovanja slobodna i cjelevita čovjeka može se označiti starinskim imenom »poučavanja«, da bi se već samim imenom istakle i naglasile obje njegove bitne uloge i svrhe, kako ona spoznavajućeg i preuzimajućeg učenja tako i ona odgojnog upućivanja i usmjerenanja. U pravom pou-

čavanju odnos učitelja i učenika, što vrijedi za sve stupnjeve obrazovanja, ne smije biti puko formalan i apstraktan, već mora uključivati osobnu komponentu, prisan i gotovo prijateljski, a ujedno s taktom odmjereno suzdržan odnos, u kojem učenik, u pojedinačnim bitnim pitanjima života diskretno i s taktom poučen savjetom crpljenim iz iskustvom prokušanog znanja, učitelju kao svojevrsnom životnom uzoru zahvalno uvraća žarom mladenačkog zanosa. Ono što još danas vrijedi kao gotovo neupitno pravilo primjerice u umjetničkom obrazovanju i što se u posljednje vrijeme opravdano pokušava oživotvoriti u najvišim vidovima sveučilišnog obrazovanja, naime odnos osobne blizine i prisnosti onih koji poučavaju i onih poučavanih, samo je sve blijeđi trag i sve slabija uspomena na bit svekolikog obrazovanja kao svagda osobnog poučavanja koje se uvijek tiče cjeline života.

Naročito je u filozofiji taj odnos upravo neophodan uvjet svakog uspjelog poučavanja. Nije čudno da se i danas, a da ne znamo kako još dugo, uz ime svakoga tko je u filozofiji ostvario bilo što značajno običava navoditi i ime onoga od koga je prvenstveno učio. Onaj tko pristupa filozofiji i u nju se upućuje treba vodstvo i oslonac iskusnijega. Jer prihvatići se filozofije za čovjeka nije nimalo lak pothvat. Ona bezuvjetno traži cijelog čovjeka. Od njega se u njoj pri učenju zahtijeva oštar rez i privremeni oproštaj od svega neposredno poznatog, prirodno naslijedenog i naviknutog, ne bi li se tek iz dugotrajnog, početno svagda neugodnog, štoviše bolnog boravljenja u etičnom okružju čistih misli, koje se u početku nužno čine tek praznim, života lišenim apstrakcijama, konačno vratio izgubljenoj neposrednosti, ali sad kao iz temelja novoj,

dubljoj i bogatijoj, skroz naskroz pročišćenoj i prosvijetljenoj duhom. Možda nitko taj neophodni, nezaobilazni uvjet sveg istinskog obrazovanja – koji, usput rečeno, čini srž i najdublji smisao čuvene Platonove prisopodobe o pećini – u novije vrijeme nije proživio tako duboko i doveo do izraza tako dojmljivo kao Hegel. Prema njegovu iskustvu, dubina i snaga duha mjeri se daljinom otuđenja čovjeka kao njegova nositelja od sebe i od neposrednosti u kojoj se prirodno nalazi i u koju će se jednom ponovno vratiti, ali iz temelja preobražen, to znači svestrano iskusivši i zbiljski prisvojivši cjelinu svoje duhovne biti. Da bi stekla istinsko obrazovanje, pogotovo ono filozofijsko, »mladež mora u početku ostati bez vida i sluha, mora biti odvučena od konkretnog predčavanja, povučena u unutarnju noć duše, mora učiti na tom tlu gledati, ustanovljavati odredbe, čvrsto ih držati i razlikovati«³.

Neprocjenjivo značenje koje tako shvaćeno poučavanje ima za svaku pojedinačnu kulturu, bila ona samo nacionalna ili shvaćena i šire od toga, recimo kao srednjeeuropska, europska ili općenito zapadnjačka, počiva na dvije njegove temeljne značajke. Prije svega, ono više od svega drugog čuva i osigurava neprekinutu trajnost te kulture, onaj toliko zazivani identitet, bolje rečeno kontinuitet njezinih osnovnih crta. Osim toga, i s prvim bitno povezano, upravo ono dionicima te kulture jamči stanovitu sigurnost pri osnovnom životnom orientiraju u pogledu njezinih vodećih vrednota, dakle vladajućih mjera i ciljeva života, onoga naime što u njoj pretežno usuglašeno vrijedi

³ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Nürnberger und Heidelberger Schriften 1808-1817*, u Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Werke in zwanzig Bänden*, hrsg. von E. Modlenhauer und K. M. Michel (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971), Bd. 4, str. 413.

kao visoko i nisko, istinsko i lažno, lijepo i ružno, dobro i zlo, jednom riječju vrijedno i nevrijedno.

Što se tiče prvoga, zadržimo li se ovdje na kulturi shvaćenoj samo u navedenom užem smislu, kontinuitet je ono što čini snagu i zdravlje svake nacionalne kulture. Dakako, kontinuitet tu ne znači puko trajanje istog, neko mehaničko, ravnodušno napredovanje koje bi trajno bilo u sebe sigurno i lišeno svake zbiljske napetosti, sukoba, bitnih mijena i preokreta. Dapače, samo svagda iznenadnim i nikad do kraja predvidljivim mijenama i prevratima život sebe čuva i nastavlja, ali tako da se time ujedno pomlađuje i obnavlja. Problem nastaje samo onda kad svaki novi lik života, nastao skokom, preokretom i prijelazom u svoje novo razdoblje, u život pod novom vodećom duhovnom i intelektualnom najvišom vrijednošću, sebe hoće i potvrđuje toliko apsolutno da pod svaku cijenu briše svaku svijest o prošlom, nijeće i najmanji trag svojega podrijetla te se nastoji i sebi i drugima prikazati tako kao da je upravo s njim iznova započeo i sam svijet.

Upravo je to, kako mi se čini, bio i ostao najveći, moglo bi se čak reći kobni problem hrvatske kulture. To je, dakako, posebna i iznimno složena tema u koju se ovdje ne možemo upuštati. Zadržimo li se ipak savim kratko samo na filozofiji i njezinoj ulozi u bitnom, a to svagda znači duhovnom životu Hrvatske, moglo bi se, doduše krajnje pojednostavljeno, reći da se ona od svojeg akademskog zasnivanja pa sve do prije otprilike četvrtine stoljeća odvijala u dva osnovna razdoblja, od kojih je prvo bilo početno nadahnuto i vođeno duhom građanskog prosvjetiteljstva u njegovoj zreloj, školsko-akademskoj verziji, a zatim i djelomice taknuto, gotovo samo okrznuto, krizom

tog duha očitovanom u nastupu i usponu takozvane filozofije života ili morfologije kulturnih svjetova, dok je drugo bilo obilježeno pretežnom vladavinom revolucionarne marksističke filozofije izgrađene nakon drugog svjetskog rata i paušalno pokrivene imenom »filozofije prakse«. Između ta dva razdoblja, ujedno i temeljna smjera i načina filozofiranja, zjapila je praznina koja kao da nije dopuštala čak ni pomisao o bilo kakvu kontinuitetu. Sve prošlo bilo je tu svjesno i planski temeljito izbrisano i potisnuto duboko u zaborav.

U osnovi je tako i danas. Jednako jednostrano nijeće se i najmanji kontinuitet, bilo kakva stvarna veza između oba ta prethodna temeljna smjera filozofiranja i onoga koji je u hrvatskoj filozofiji s mladalačkom svježinom i samosviješću pobjednika nastupio nedavno, nakon sloma revolucionarne socijalističke ideologije. Dakako, pod pretpostavkom da se – zaviri li se pod površnu nekritičkog i uglavnom pasivnog preuzimanja pretežno drugorazrednih stavova, rasprava i tema iz obilne ponude pomodnih, medjiski snažno promicanih filozofskih proizvoda – kod najvećeg dijela toga uopće može s pravom govoriti o filozofiji. U svakom slučaju, kao i ranije, i tu se, osim u rijetkim i iznimnim slučajevima, i to isključivo u okvirima filozofiski nepretencioznih historiografskih prikaza, odlučno nijeće svaka, ma i najmanja povezanost s prethodnim načinom, stilom i tematskim obzorjem filozofskog mišljenja.

U pogledu drugoga, čini se očiglednim da je i u nas i u svijetu pri poučavanju filozofije općenito sve manje prisutna svijest o tomu da je temeljito i svestrano poznavanje njezine povijesti neophodno za doraslo bavljenje i njezinim najsuvremenijim pita-

njima i problemima. U tom pogledu nas ne smije obmanuti prigodno historiografsko izvještavanje o navodno prošlim učenjima klasičnih, više ili manje »davnih« filozofa, koje čak i kao takvo sve više uzmiče u nastavnim programima filozofije na svim razinama poduke, postajući uz to u pravilu sve apstraktnijim, formalnijim i banalnijim. Jer vrijeme filozofije nije vrijeme uobičajene svakodnevnice. Za razliku od te svakodnevnice, kao i od sve i svake znanosti i njezina pravocrtno u beskonačnost napredujućeg vremena, filozofija je u svojoj cjelini živa i prisutna u svakom trenutku filozofiskog mišljenja. Ono davno mišljeno, samo ako je uistinu i zbiljski mišljeno, nije nikad naprsto prošlo, nego se u svakom novom mišljenju iznova rađa i ujedno preporada.⁴ Kako je to izrazio Hegel u svojem nadahnutom govoru u svojstvu rektora gimnazije u Nürnbergu: »Staležu učitelja povjereni je blago obrazovanja, spoznaja i istina na kojem su radila sva protekla razdoblja, da bi ga održao i predao sljedećim naraštajima. Učitelj sebe treba smatrati čuvarem i svećenikom toga svetog svjetla, da se ono ne ugasi i da čovječanstvo ponovno ne utone u noć barbarstva.«⁵

Ukoliko se pak, kako je često i već gotovo posvuda slučaj, pri bavljenju nekim problemom filozofije intenzivno raspravlja tek o nekoliko rješenja ponuđenih posljednjih godina ili desetljeća, lako se može dogoditi da izostane potrebna orijentacija o tomu što je o tom problemu u filozofiji uopće bilo mjerodavno mišljeno i kazivano te da

se tako izgubi svaka sposobnost uspoređivanja i odmjeravanja smislene dubine, a to uvijek znači i filozofske istine, suvremenih rasprava spram vrhunaca onoga što je u cjelini povijesnog hoda filozofije spoznato, kazano i pohranjeno u povjesno obvezujući pojam. Posljedica toga je sveopće snižavanje razine razmišljanja i raspravljanja, iz čega se rađa sve snažnija tendencija ujednačavanja u prosječnost, koja onda svoju ipak nejasno naslućivanu manjkavost nadomešta napadnom suvremenošću i aktualnošću. Stalno odmjeravanje spram onoga što je u cjelokupnoj povijesti filozofije i u svakom njezinu pojedinačnom razdoblju bilo i ostalo veliko i najveće jedini je doista učinkovit način da se sprječe obje te nezdrave i za kulturu neke nacije toliko pogubne pojave, naime diskontinuiranost, raspršenost i atomiziranost duha u vremenu i prostoru i s tim povezani proces gubitka mjerodavnog kriterija, koje ne samo u filozofiji nego primjerice i u umjetnosti i svim ostalim bitnim očitovanjima duha uzrokuju stalno opadanje razine duhovnog rada i vrsnoće njegovih postignuća.

Prvi profesor filozofije na obnovljenom Filozofskom fakultetu u Zagrebu Franjo Marković, čiji je rektorski govor činio osnovu na kojoj je zahvaljujući upornim nastojanjima Vladimira Filipovića uz nevoljko suzdržan pristanak tadašnjih političkih moćnika prije pola stoljeća u Zagrebu osnovan Institut za filozofiju, imao je od samog početka jasnu svijest o obje navedene bitne značajke istinskog poučavanja. Započinjući ozbiljan, sustavno vođen i institucionaliziran filozofski rad u Hrvatskoj, on poseže duboko natrag u povijest, tražeći ishodište u filozofa renesanse tada slobodnog Dubrovnika i priobalnih hrvat-

⁴ Usp. Damir Barbarić, »Ponavljanje«, u Ivana Skuhala Karasman, Petar Šegedin (ur.), *Treba li filozofija svoju povijest?* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2016), str. 51–64.

⁵ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Nürnberg und Heidelberg Schriften 1808–1817*, str. 307.

skih krajeva, filozofa čija imena »doduše za svjetsku poviest filosofije nisu znatna, ali su nam zemljakom u dvojem pogledu draga: da im izkažemo harnost otimljuc ih tmini, i da na njihova djela pripojimo naš iz nova započeti rad«⁶. Upoznavajući i prisvajajući njihove misli premostit ćemo, smatrao je, duboki jaz zaborava koji nas od njih dijeli i time uspostaviti povijesni kontinuitet tako neophodan za cjelovit i istinski plodotvoran duhovni život: »Nam danas, docim iz nova počimamo filosofiju radnju hrvatskoga naroda, podaju nacrtani prošlo vjekovni naši preko velebitski filosofski pisci krasnu zadaću. Dosada kao da ni nepostoje za nas; pridobijmo ih za nas.«⁷

Za Markovića nema dvojbe o tomu da filozofija nije ni tek jedna znanost pored drugih ni opći temelj i ishodište svih znanosti. Više od toga, misli filozofije za njega su samo središte i izvorište lijepo usklađena narodnog organizma i njegova sveukupnog etičkog značaja: »Nema za čovjekoljuba utješnjega i rekao bih uzvišenijega pojave što je: nastajanje skupne duševne i radne osobnosti, nastajanje skupnoga duševno i radno ujedinjenoga organizma od individualnih pojedinaka. A u takovu skupnomy organizmu imadu misli, filosofiske misli, koje teže za spoznajom istine i za postavljanjem visokih idea umjetničkomu tvoerenju i etičkomu činjenju i vjerskomu upokojivanju ljudskomu, takove misli imadu u skupnom ljudskom organizmu, u narodu, sličnu zadaću onoj, koju imadu živci u ži-

vom pojedinku.«⁸ U tom smislu treba čuti i shvaćati njegove uvijek iznova ponavljane riječi, koje ni do danas nisu izgubile ništa od svoje poticajne i nadahnjujuće snage: »Samo onaj tko si je usvojio logiku misli, toga će biti i logika čina; a nema dvojbe, da samo onaj narod, koji si je stekao domovnu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu.«⁹

Koliko su te Markovićeve vodeće misli utjecale na kasniji razvitak hrvatske filozofije? Ima li im traga u današnjem znanstvenom i akademskom bavljenju filozofijom? Rekao bih, malo ili čak nimalo. Osnovni razlog tomu je upravo onaj ranije ustvrđeni gubitak kontinuiteta, čak posvemašnji nedostatak svijesti o njegovoj presudnoj važnosti pri poučavanju filozofije, kao i s tim povezana tendencija ujednačavanju u prosječnosti, uvjetovana i poticana izostankom istinski povijesnog, što uz ostalo znači svestranog i sveobuhvatnog pristupa pri tom poučavanju.

Svako poučavanje, posebno ono duhovnih znanosti, a filozofije naročito, bez istodobnog vlastita stvaralačkog udjela onoga tko poučava u neposrednom istraživačkom susretu i bavljenju onim o čemu poučava brzo i lako postaje pukom rutinom, zatvara se u nedomišljen i nesređen, u biti slučajan slijed apstraktnih, iz druge ruke ponavljanih stereotipa te tone u stvaralačku nemoć i neplodnost. U nedostatku vlastita duhovnog rada onaj tko poučava lako dospijeva pod utjecaj trenutačno prevladavajućeg nazora na svijet i stavlja se, premda to često biva prikriveno krinkom prividne slobodoumnosti i originalnosti, u njegovu službu. Fi-

⁶ Franjo Marković, »Filosofiske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII., u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 1–2* (1975), str. 255–279, ovđe 258.

⁷ Franjo Marković, »Filosofiske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII., str. 272.

⁸ Franjo Marković, »Filosofiske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII., str. 272 i d.

⁹ Franjo Marković, »Filosofiske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII., str. 273.

lozofija posredovana takvim poučavanjem onda u najboljem slučaju traje kao rubni ulikas svijeta rada i njegove kulture, ulikas koji se prihvata i cjeni samo još kao mrtvi dio nasljeđa čiji se temelj nepovratno izgubio. Na to svedenu filozofiju nitko nema osobita razloga izrijekom osporavati, jer je i tako postala nečim posve ravnodušnim i utoliko bezopasnim.

Za razliku od na taj način školnički do stojanstveno zamrle filozofije, zbiljskom se životu mnogo bližim i vrednijim čini svaki u sebi koliko toliko koherentno izgrađeni i zaokruženi nazor na svijet, taj svojim eklekticizmom i sinkretizmom privlačni nadomjestak filozofije, koji kao naoko dubokoumna mješavina naivne pučke mudrosti i prividno istančane sofistike lako zavodi nedozrelu duhovnu potrebu mnoštva. Bez obzira na to pod kojim od pretencioznih imena poput materijalizma, pozitivizma, scientizma, relativizma, skepticizma, evolucionizma, kreacionizma, liberalizma, spiritualizma u danom času nastupa, nazor na svijet svagda nudi zavodljiv privid aktualnosti i suvremenosti, moćne učinkovitosti i neposredne korisnosti. Međutim, i njemu samom u svoj njegovoj napadno slavljenoj aktualnosti ostaje skriveno da sam uvjek stoji pod vlašću poriva za bezuvjetnim očuvanjem sebe i svega što jest i služi jedino njemu, tako da mu je u svemu što hoće i što čini zapravo stalo samo do jednog, do toga naime da sve što jest ostane u biti uvjek isto. Poučavanje u službi svjetonazora, vođeno idejom i idealom doktrine kao skupa zaokruženih, gotovih i vječno važećih istina gotovo mjesečarskom sigurnošću metodski i planski usmjerava cjelokupno životno iskustvo samo na jednu određenu putanju mišljenja, doživljavanja i iskazivanja, i to uvjek tako da pritom samo ne bude dove-

deno u pitanje. Da bi ostalo time što jest, ono sebi mora uvjek već unaprijed zapriječiti i uskratiti sve nove mogućnosti. Njegova najdublja istina je upravo to da, baš protivno igrokazu beskrajne i uzbudljive raznovrsnosti na kojem tako zdušno radi, uistinu u svakom času sužava i sputava istinsko, a to znači cjelovito iskustvo.¹⁰

Da bi se onaj tko poučava filozofiju izvukao iz začaranog kruga sve sumornijeg ustrajavanja u ponavljanju istih apstraktnih shema, ponekad samo površinski prikrivenih posezanjem za najnovijim zabavnim zgodama i dosjetkama, da bi njegovo poučavanje ponovno steklo davno izgubljenu izvornost, mora se povremeno sam okušati u neposrednom istraživanju, kako bi se iz njega katedri vratio s obnovljenom svježinom, strašcu i uvjerljivošću. Bit istraživanja je osobno upuštanje u ono o čemu se u poučavanju inače samo pripovijeda, stjecanje vlastita neposrednog iskustva toga. Tu se o predmetu pouke više ne izlaže i ne predaje, ne prenose se uvidi i spoznaje drugih, nego se s tim sad izravno hvata u koštač. Filozofski istraživač ne zadovoljava se prijevodima velikih djela tamo gdje može posegnuti za izvornicima; štoviše, kod najvažnijih klasičnih djela nastoji doprijeti i do najvažnijih sačuvanih rukopisa. Ne štedi truda i vremena da se podrobno upozna s povijesnim okolnostima rađanja misli koje mu se pokazuju kao središnje i bitne, kao i s njihovim odnosom spram bitnih nazora epohe u kojoj su nastale i kojoj izvorno pripadaju. Neumorno se trudi oko stjecanja elementarnih znanja iz prirodnih znanosti, povijesti, pjesništva i književnosti općenito, njeguje

¹⁰ Usp. Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie* (GA 65), hrsg. von Friedrich-Wilhelm von Herrmann (Frankfurt am Main: Klostermann, 1989), str. 37 i d.

vlastit odnos spram umjetnosti, traži susret i dijalog s religijom i teologijom. Bit takva istraživanja dobro je sažeta u staroj krilatici *tua res agitur*. Naime, u svemu što istražuje duhovan čovjek uvijek nalazi i prepoznaće jedan bitni moment sama sebe. U svakoj spoznaji koju na taj način stječe osjeća se i sam iznova spoznatim, a ujedno i izmijenjenim, obogaćenim, usavršenim. Iskustvo ljepote u susretu s antičkim torzom o kojem primjerice Rilke pjeva kao o iskustvu koje neumoljivo nalaže promjenu sama sebe i svojega života iskustvo je koje je zajedničko svem i svakom istinski slobodnom istraživanju.

Istraživanje danas poznajemo prvenstveno ili čak isključivo u jednostranom i reduciranim vidu eksperimentalnog postupka posredstvom složenih tehničkih aparatura. Pri spomenu znanstvenika istraživača pred oči nam i nehotice odmah dolazi predodžba figure u bijeloj zaštitnoj odjeći, što tako reći podsvjesno sugerira suverenu čistoću njegina postupka i ujedno, kao kontrast tomu, prijeteću i još neukroćenu opasnost koja se krije u predmetima kojima se bavi. Pritom ne znamo da je tako predočavano istraživanje moderne eksperimentalne znanosti zapravo miljama udaljeno od onoga što je istraživanje pojmljeno iz njegove biti. Jer eksperimentalno znanstveno istraživanje uopće nije slobodno, i to već samim tim što se, da bi uopće moglo zakoračiti na put zbiljskog istraživanja, nužno unaprijed moralno osloniti na jednu ili više radnih hipoteza, koje mu služe kao neophodno ishodište i unaprijed mu ocrtavaju tematski strogo ograničeni vidokrug i koordinativni sustav unutar kojeg će onda moći smještati i razmještati rezultate istraživanja, uspoređivati ih, mjeriti i proračunavati, te ih napoljetku i pokušati protumačiti prirod-

nim jezikom vlastita životnog svijeta, što mu najteže pada i najrjeđe i uspijeva. Osim toga, takvo je istraživanje uvijek već unaprijed uvjetovano sklopom neophodnih tehničkih aparatura, a time i prihvaćanjem, nikad izričito i do kraja osviještenim, niza prethodnih, jednom iz slobodna mišljenja proizašlih odluka o biti istine, broja, mjere, sile, kretanja, vremena, prostora..., kojih koliko-toliko jedinstveni sustav čini njihovu nevidljivu, kao takvu nespoznatu i čak unutar znanosti nikada tematiziranu metafizičku osnovu, na kojoj i iz koje je ta apatura nikla.

Začudna činjenica da se to tako rijetko uviđa potječe odatle što ljudi već stoljećima tumaraju u kobnoj neosviještenosti o tomu što je zapravo tehnika i u čemu je njezina bit. Izmiče im spoznaja da ona »nije samo gradnja strojeva, nije samo njihova ugradnja u proces rada, nije samo iskorištanje i nadgledanje, nije samo mašinerija [...]«, nego je u svemu tomu promjena ‚bića‘, i to ne samo ‚promjena‘ posve neodređeno i besciljno, nego nasrtaj na biće u cjelini u svrhu njegova osvajanja i čovjekove potvrde sama sebe, pa čak i ne samo to, nego prije toga sklapanje temeljnog stava spram bića u cjelini kao takvog, kojeg je temeljni značaj određen posredstvom ‚mišljenja‘ (u smislu nacrtu uvjeta mogućnosti predmetnosti kao učinkovitosti – sile – bića)«¹¹. U sveobuhvatnom vidokrugu tako shvaćene i određene tehnike »sve biće, a time ujedno i ‚priroda‘ – nebo i zemlja, biljka i životinja – poima se polazeći od τέχνη; što znači da, prema konkretnom načinu kako se τέχνη svaki put određuje i probija u prvi plan kao

¹¹ Martin Heidegger, *Leitgedanken zur Entstehung der Metaphysik, der neuzeitlichen Wissenschaft und der modernen Technik* (GA 76), hrsg. von Claudius Strube (Frankfurt am Main: Klostermann, 2009), str. 288.

čovjekova sposobnost snalaženja, i samo biće biva također odlučeno odnosno određeno kao naprava i ono što se može napraviti«.¹²

Tehnički vođeno i uvjetovano istraživanje eksperimentalne i egzaktne znanosti, poglavito one fizikalne, a u novije vrijeme sve više i biologijske, nije dakle ni slobodno ni bezuvjetno, kako se samom sebi pričinjava. Ono uvijek počiva na pretpostavkama koje su same proizašle iz jednog dubljeg i izvornijeg istraživanja, onog naime koje uistinu jedva poznajemo, premda nam se čini dovoljno prisnim i poznatim pod imenom »mišljenja«. Mišljenje, to duhovno ispitivanje i propitivanje, dakle »skepsa« u izvornom grčkom smislu te riječi, jedino je doista slobodno istraživanje. Jer samo ono od čvrstih pretpostavki, u kojima svaki put povjesno odnosno epohalno drukčije biva određena bit svega što je ključno i presudno za čovjekovu teoriju i praksu, ne napreduje, poput sve i svake znanosti, u smjeru njihova dalnjeg razvijanja, dokazivanja ili opovrgavanja, nego se naprotiv – kako je to jednom zauvijek mjerodavno izložio Platon u *Politeji* – kreće povlačeći se unatrag, ukidajući ishodišne pretpostavke time što ih stavlja u međusobni odnos i odmjerava jednu spram druge, ustrajno obrazlažući svaku od njih dokle god je to moguće i ne zaustavljajući se pritom sve dok ne dospije do onoga što je apsolutno slobodno i samo više nema temelja, uzroka i razloga, a što za ovu prigodu možemo nazvati iskonom. Iskon ne može biti ni postati predmetom ni teoretske znanstvene spoznaje ni njezina operativnog zahvata. Nemoguće ga je na

bilo koji način uključiti u nizove sukcesije, istodobnosti i uzročnosti, bez kojih nema znanstvene spoznaje i njoj svojstvene vrste znanja. Uvjet bilo kakva odnosa spram njega je napuštanje volje za djelom i bilo kakvim ovladavanjem. U oproštaju od bezuvjetne volje za moći blago nas prožima ugodaj smirene opuštenosti, u kojoj iskušavamo da smo sami, kao moment iskona, izvorište slobodnog mišljenja, takvog koje više nema ništa s nužno objektivirajućim i opredmećujućim mišljenjem znanosti.

Stoga su, gledano sa strogo znanstvenog stajališta, već sve duhovne odnosno humanističke znanosti, a onda povrh svih njih osobito filozofija, tek neko posve beskorisno, čak i pomaknuto i izokrenuto mišljenje. Da je filozofija, upravo obratno, slobodno mišljenje koje neupadljivo sve iznosi na vidjelo i, bez vlastite volje i želje za tim, na način iskona vlada svime, pa tako i svom i svakom znanosću, to znanstvenom pogledu mora ostati skriveno. Ni znanost ni bilo kakav svjetonazor ni svakodnevno ljudsko mnenje ne mogu ni spoznati ni prihvati to »da mišljenje onog biti, da filozofija ne može nikad biti potvrđena, činjenicama, to znači bićem. [...] Idolopoklonici, činjenica‘ nikada ne opažaju da njihovi idoli blistaju sjajem koji je samo posuđen.«¹³ Stoga filozofija, hoće li ostati vjerna sebi i svojoj biti, mora odoljeti iskušenju da im se pod svaku cijenu približi i traži njihovo prihvaćanje i odobravanje: »To da sebe čini razumljivom samoubojstvo je filozofije.«¹⁴

Istraživanje kao najsvojstveniji način ozbiljnog i sustavnog bavljenja filozofijom

¹² Martin Heidegger, *Leitgedanken zur Entstehung der Metaphysik, der neuzeitlichen Wissenschaft und der modernen Technik* (GA 76), str. 290.

¹³ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie* (GA 65), hrsg. von Friedrich-Wilhelm von Herrmann (Frankfurt am main: Klostermann, 1989), str. 435.

¹⁴ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie* (GA 65), str. 435.

svoje najprimjerije mjesto nalazi u istraživačkom institutu. Za razliku od sveučilišta kao mjesta višeg poučavanja, koje, kako je rečeno, svagda osim znanstvene mora imati i onu tako važnu i neizostavnu odgojnu komponentu, što ga međutim lako vodi ili u poražavajuću rutinu apstraktnog ponavljanja ili pak na stranputice dogmatizma i služenja trenutačno vladajućem nazoru na svijet, institut bi po svojoj biti, u dalekom nasljeđu Platonove Akademije, trebao biti središte posve slobodnog, ničim uvjetovanog i upravljanog traganja za istinom. Neosporna činjenica da se u razdoblju vladavine biti tehnike i tehnički shvaćena i određena znanja i sami znanstveno-istraživački instituti ubrzano podvrgavaju određujućoj volji društva za bezuyjetnim i beskonačnim ovladavanjem svim bićem ne bi nas smjela zavarati o tom izvornom smislu i toj najvišoj svrsi instituta kao takvog.

Nitko dovoljno upućen i zainteresiran neće previdjeti proces ubrzane transformacije postojećih instituta u mrežno povezane radne jedinice sveopćeg znanstveno-istraživačkog pogona, kao ni to da se pritom prednost, izražena visinom društvenog vrednovanja i financijske potpore, daje prirodno-znanstveno-tehničkim, a u novije vrijeme i medicinsko-farmaceutsko-biologijskim institutima. S tim u skladu institutima duhovnog i humanističkog tematskog usmjerenja preporuča se, točnije rečeno nalaže, što korjenitija i potpunija reorganizacija prema uzoru na te jedine doista željene i shodno tomu društveno podupirane tehnički ustrojene institute. Naslijedujući modeli istraživanja svojstvene tehničko-znanstvenom istraživanju, izrijekom se potiče timski rad, prednost se daje objavlјivanju što kraćih, po mogućnosti kolektivno sastavljenih

znanstvenih priopćenja, vezanih svagda uz jednu izoliranu, iz obuhvatnije cjeline istražnutu, trenutačno aktualnu temu. Nalaže se i podupire planiranje istraživanja uskladeno s uvjetima periodičkih projektnih natječaja, za koje prijedlozi moraju biti izrađeni prema naputcima i podvrgnuti ocjenama visoko birokratiziranih državnih i nad-državnih instanci poput različitih fondova, agencija, zaklada, odbora i vijeća, koje su velikom većinom, premda za sada još uvjek ne isključivo, sastavljene od činovnika izvan samoga znanstvenog i istraživačkog procesa i od znanstvenika često bez dostatno potvrđene kompetencije, ali s dovoljno drugih preporuka.

Nova obzorja istraživanja, pitanja koja iz posve novog kuta osvjetljuju cjelinu svega poznatog i nepoznatog, posve drukčiji načini ne samo rješavanja nego i samog postavljanja pitanja, problema i zadaća, dakle sve ono što oduvijek pripada nedokučivoj stvaralačkoj slobodi istražujućeg duha – o tomu bi dakle sad trebali odlučivati duhom i tajnom njegova stvaralaštva posve netaknuti činovnici i umovi ne drugog, nego trećeg ili nekog daljnog reda? Što u istraživačkom pogonu koji je, i to ne samo u Hrvatskoj nego još više na nadnacionalnim razinama poput Europske unije, tako nepovratno zapao u žrvanj slijepo birokratske organizacije koja je sama sebi uistinu jedina svrha, još ima tražiti filozofija, ako čuva i najmanji trag dostojanstva? I što bi te navodno visoke instancije, dok u rukama drže danas svećućnu polugu novčane potpore ili uskrate, mogle smisleno odgovoriti na pitanje u kakvom su zapravo odnosu spram potpune i bezuvjetno zajamčene slobode istraživanja, koju inače tako složno proklamiraju? Odluke o sadašnjim i budućim putanjama duha

mogu i smiju izrasti samo iz njegove bezvjetne slobode, iz razborite strasti i najviše odgovornosti njegova stvaralaštva.

Istraživački instituti su danas, ne samo u Hrvatskoj, na putu posvemašnjeg uklapanja u sveobuhvatni pogon birokratski upravljanog istraživanja kao beskonačnog procesa tehničkog ovladavanja bićem u cjelini. Instituti duhovne i humanističke tematske usmjerenosti stavljeni su time pred jedva sagledive teškoće, koje se u osnovi ipak svode na jedno jedino bitno pitanje, naime mogu li i hoće li se prilagoditi neu-moljivim zakonima tehnički određenog povijesnog razdoblja, a da pritom ipak očuvaju bitnu svojstvenost svojega pristupa i načina rada, osobito s obzirom na ne-ospornu činjenicu da ne mogu udovoljiti osnovnom zahtjevu tog razdoblja za posvemašnjom mjerljivošću i proračunljivošću te općom provjerljivošću svega znanstvenog rada i njegovih rezultata: »Smiju li se onda na primjer arheologija, etnologija, povijest, ili pak znanosti o jeziku, književnosti i umjetnosti, uopće nazivati znanostima? Očigledno je da one danas u cjelini znanstveno-istraživačkog pogona diljem svijeta igraju podređenu i sporednu ulogu, kao i to da i u očima društvene javnosti i u vlastitim očima sve teže uspjevaju očuvati nešto od negdašnjeg dostojanstva i samosvijesti. Iako su se početno, u naslijedu romantičke s njezinim naglašavanjem bitne povijesnosti humanističkih tematskih okružja, poglavito jezika i umjetnosti, odlučno suprotstavljale prevlasti objektivirajuće i unificirajuće prirodoznanstvene metode te inzistirale na presudnom životnom značenju individualnosti, jednokratnosti i osebujnosti onoga čime se bave i što istražuju, odavno su, da bi se potvrdile kao znanosti, krenule putem

podvrgavanja modernoj znanstvenoj metodi, sve više kvantificirajući i formalizirajući svoje predmete istraživanja i ubrzano uvo-deći statistička i čisto formalna mjerila u svoje istraživačke postupke.¹⁵

Čini se da pod tim teretom preteških i u načelu nerješivih zadaća humanističke znanosti danas sve više uzmiču i povlače se. Kao da ih je zapala nesretna sudbina da »unatoč povremenim počastima i usiljenoj, najčešće hinjenoj društvenoj skrbi, koja u njima u najboljem slučaju vidi tek neku vrstu muzeja davnih vrijednosti, u osnovi ostaju prepustene sudbini polaganog umiranja«¹⁶. Ne nazire se način kojim bi mogle plodotvorno razriješiti zlokobnu alternativu pred koju su stavljene, tu naime da ili prihvate osuđenost na sve veću izolaciju, u kojoj će biti još samo ritualno slavljenje kao više ili manje vrijedan ostatak nekad sjajne prošlosti, ili da konačno napuste svoju najvišu zadaću i svoje najdublje određenje te se podatno uklope u planetarnu cjelinu tehničkog istraživačkog pogona.

Jasno je da i filozofija dijeli s humanističkim znanostima iste nedoumice i teškoće. Ostavi li se po strani neskriveno konzervativne oblike filozofiranja u okviru takozvane vječne filozofije (*philosophia perennis*), prije svega različite pravce klasične ili donekle osuvremenjene novoskolastike, filozofija se danas u Hrvatskoj kao i svugdje nalazi usred napredujućeg procesa bitne transformacije, u kojem u prvi plan izbijaju tehnički posredovane i određene forme takozvanog analitičkog pristupa, gdje tradicionalno mišljenje i poimanje biva zamijenjeno ap-

¹⁵ Damir Barbarić, »Što s humanističkim znanostima?«, *Vijenac* 576 (2016), 16–17, ovdje 16.

¹⁶ Ibid.

straktnim, od svakog neposrednog odnosa spram konkretnog svijeta života brižljivo očišćenim proizvoljno projiciranim predodžbama uobrazilje, koje se upravo zbog svoje proizvoljnosti i apstraktnosti mogu formalno koherentnim argumentiranjem, nerijetko oštromnim i suptilnim, po volji beskonačno slagati i razlagati, konstruirati i dekonstruirati. Bitna nepovijesnost tog načina mišljenja kompenzira se ponegdje ovlašnjim historijskim reminiscencijama, koje međutim ostaju samo na rubu problemskog razmatranja te ne bivaju smisleno i kao nužan sastavni dio uklopljene u njegov navlastiti hod.

Preostali dio suvremene filozofije koliba se između s jedne strane pokušaja svojevrsnog konkurentskog zasnivanja znanosti i natjecanja s trenutačno najak-tualnijim znanstvenim nazorima na svijet, poput apsolutizirane neuro-znanosti s univerzalnom pretenzijom, ili primjerice nove kozmologije i astrofizike oslonjene na modernu teoriju kaosa, ili pak s druge povlačenja u sigurno sklonište školničke doslovne egzegeze ili nešto zahtjevnije hermeneutike klasičnih filozofiskih tekstova, bez ozbiljnih pretenzija na njihovo izričito aktualiziranje. Međutim, najradije i s osobitom revnošću ona preuzima ulogu koju joj znanstveno-tehnički pogon suvremenog društva, u maglovitoj slutnji ili čak pri izričitoj osvještenosti svoje posvemašnje etičke neutralnosti, rado namjenjuje, štoviše na nju je upravo nuka i upućuje, naime ulogu svojevrsnog aksiologijskog i etičkog korektiva mnogostrukih procesa njegove totalne uspostave. Spretniji među trgovcima intelektualnim dobrima, koji se još rado kao svojevrsnim pedigreeom kite nekad uvaže-nim imenom filozofa, u Hrvatskoj su prije tridesetak godina baš u tomu našli izdašan

izvor probitka, na primjer zasnivajući s grotesknim trijumfalizmom navodno filozofiju bioetiku, čak s integrativnom pretenzijom. Da su time gotovo kao eksplozivom razorili i ono malo negdašnjih izgleda na koliko-toliko ozbiljno, sustavno i cjelovito bavljenje filozofijom, toga su jedva svjesni i oni sami i naivni vlastodršci svih boja koji ih ustrajno podupiru.

Gdje je u tom mnogolikom sustajanju i osipanju duha prave filozofije još moguće mjesto njezina očuvanja i neugrožena dal-jnjeg djelovanja? Ako igdje, onda ponajprije u samostalnom istraživačkom institutu za filozofiju. Jer bez obzira na birokratske pritiske koji mu silom nameću organizacijske i metodske oblike svojstvene tehničkom pogonu i na izloženost rastućoj filozofijskoj dezorientaciji, institut je, barem prema svojoj ideji, još uvijek mjesto duhovnog i intelektualnog istraživanja kao slobodnog i neovisnog traganja za istinom. Hoće li, u okruženju koje mu prema povijesnoj nužnosti ne može biti skljono, učiniti sve da očuva, skrbno odnjeguje i unaprijedi tu ideju, morat će uvijek iznova nastojati oko što jasnijeg uvida u to što, mimo i povrh sveg poučavanja, pa čak i svakog istraživa-nja, čini najdublju bit mišljenja. Na tom će putu zacijelo naići na spoznaju da mišljenje ne može nikad biti iznuđeno kao kolektivno organizirana i planski vođena djelatnost osamostaljenog razuma i uma, već je uvijek čin osobnog odvaženja slobodna i cjelovita čovjeka, neka vrsta najozbiljnije duhovne avanture, iz koje i uokolo koje se rađa te u sretnom slučaju postupno raste i uspijeva ono što možemo zvati kulturom u naglaše-nom i uzvišenom smislu.¹⁷

¹⁷ Usp. Damir Barbarić, »Što je kultura?«, *Vijenac* 563 (2015), 16.

Ne bude li slobodnog i samostalnog instituta kao mjesta mogućeg poticanja i nje-govanja istinski duhovnog istraživanja, tad će i filozof i filozofija nužno promašiti svoju najvišu svrhu i ostati prepušteni ne osobito sretnoj sudbini koja ih je i tako kroz povi-jest, i to ne samo na ovim prostorima, naj-češće pratila: »Zadaća koju filozofija treba ispuniti unutar zbiljske kulture, ustrojene prema jednom jedinstvenom stilu, iz naših se okolnosti i doživljaja ne da čisto odgo-netnuti, upravo zato jer takvu kulturu niti nemamo. Na pitanje o toj zadaći filozofa može odgovoriti samo jedna kultura poput grčke, jer samo ona zna i može dokazati za-što i kako filozof nije slučajni, proizvoljni lu-talica, raspršen malo tu malo tamo. Postoji čelična nužnost koja filozofa vezuje uz pra-vu kulturu. Ali što kad te kulture nema? Tad je filozof komet koji se ne da proračunati, pa zato izaziva užas, dok u pogodnom slučaju blista kao glavna zvijezda u sunčevu sustavu kulture.«¹⁸

Knjižnica Instituta sadrži
oko 11 000 naslova.

¹⁸ Friedrich Nietzsche, »Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen«, u Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Werke*, Kritische Studienausgabe, hrsg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari (München: de Gruyter, 1980), Bd. 1, str. 809.

Istraživanje hrvatske filozofije u Institutu za filozofiju: osvrt unatrag i pogled u buduće

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Pedeseta godišnjica djelovanja Instituta za filozofiju predstavlja prigodu, ali i obvezu da se osvrnemo na ono što je dosad učinjeno, na ono što je od zadataka zacrtanih pri utemeljenju Instituta ostvareno i napokon da odgovorimo na ključno pitanje o cilju i svrsi s kojom je Institut osnovan, naime na pitanje o tome koliko to još vrijedi u ovo naše vrijeme i što je ili što bi zapravo danas trebala biti svrha opstojanja Instituta, kako bismo u skladu s tim mogli definirati buduće zadatke. Sve rečeno odnosi se i na jedan od značajnih segmenata u dosadašnjem radu Instituta, na istraživanje hrvatske filozofije odnosno hrvatske filozofske baštine, kako je glavni zadatak Instituta odredio začetnik toga istraživanja sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća Vladimir Filipović, a povijesni pregled kojega donosimo u ovom tekstu.

Osvrćući se na taj segment rada Instituta u prvom dijelu teksta namjera nam je osvrnuti se prije svega na ono što se uopće kao »hrvatska filozofija« istraživalo te na to kako se to u Institutu istraživalo, na ono što je dosad napravljeno i napokon na ono što još

predstoji napraviti. Pritom će biti neophodno ocrtati i *institucionalne okvire* u kojima se odvijalo istraživanje »hrvatske filozofije« odnosno »hrvatske filozofske baštine«.

Kad je sedamdesetih godina 20. st. na inicijativu Vladimira Filipovića *ponovno* započeo rad na istraživanju hrvatske filozofije kao istraživanje »hrvatske filozofske baštine«, ni pitanje značenja sintagme »hrvatska filozofija« ni pitanje kriterija po kojima bi neki filozof pripadao među hrvatske filozofe nije bilo izričito tematizirano.

Jedan je od razloga možda i činjenica što su se tim pitanjima već ranije bavili neki od Filipovićevih prethodnika u istraživanju hrvatske filozofske tradicije. Naime, već prvi mislioci koji su osvijestili značenje filozofije za uobličenje kulturnog identiteta naroda, a napose Filipovićevi prethodnici na Katedri za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Franjo Marković i Albert Bazała, već su koncem 19. odnosno početkom 20. st. itekako promišljali gore naznačena pitanja vezana uz nacionalnu i konkretno hrvatsku filozofiju, s tim da obojica nadovezuju na propitivanje biti »narodne zna-

nosti« Franje Račkog. Rački, taj »teoretik narodne znanosti«,¹ koji piše prve filozofske tekstove na hrvatskom jeziku, ali i među prvima obrađuje neke teme iz hrvatske filozofske prošlosti,² kao pripadnik druge generacije Iliraca osvješćuje problem odnosa univerzalnosti filozofije i njena nacionalnog određenja. On to pitanje ne elaborira ekstensivno, no ipak dovoljno opširno da bismo iz njegovih iskaza mogli iščitati njegov stav koji se može sažeti u izrijeku: »Raznolikost jezika i narodnih osebina ne samo ne smeta ovomu zadatku [sc. duševni razvitak čovječanstva], nego dapače ona stvara divno suglasje u divnom svjetu...« i napokon: »Čovjek, i kad umije na najopćenitijem nivou, ukotvljen je u svoj narod.«³ Anticipirajući na neki način probleme što će ih donijeti proces globalizacije početkom trećeg tisućljeća, Rački zaključuje: »S nacionalnom pluralizacijom ne nestaje jedinstvo ljudskog roda. Samospoznajom određenog naroda ne negira se samospoznaja čovječanstva.«⁴ Upravo na takav smjer razmišljanja o značenju i ulozi nacionalne filozofije nadovezuju se i Marković i Bazala, obojica još uvijek pod utjecajem ilirskih ideja. U njihovim je radovima pitanje nacionalne filozofije međutim izrazitije prisutno.

Doduše, ni Franjo Marković, prema Franji Zenku »utemeljitelj povijesti hrvatske filozofije«,⁵ kad piše prvi program istraživa-

¹ Franjo Zenko, »Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretičar 'narodne' znanosti«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 37–74.

² Franjo Rački, »Prilozi za poviest humanisma i renesanse u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj«, *Rad JAZU* LIV, 1885. i Franjo Rački, »Život i djelo Ruđera Boškovića«, *Rad JAZU* 88–90 (1887–1888).

³ Franjo Rački, *Kakova da bude naša prosvjeta*, prema Franjo Zenku, »Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretičar 'narodne znanosti'«, str. 70.

⁴ Ibid., str. 69.

⁵ Franjo Zenko, »Filozofska tradicija i pojava tiskane

nja hrvatske filozofije *Filosofiske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*⁶ eksplikaciji toga pitanja ne posvećuje zaseban tekst, no njegov se stav iščitava iz načina na koji pristupa obradi nacionalne filozofije kako u spomenutom rektorskem govoru tako i u ostalim svojim tekstovima.

Albert Bazala pak pitanje nacionalnog u filozofiji izričito tematizira u tekstovima *Filosofiska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo*⁷ i *O ideji nacionalne filozofije*.⁸

U skladu s usvojenim više-manje faktografskim pristupom hrvatskoj filozofiji, premda ne posve bez obaziranja na specifičnost *narodne duše i skupne narodne duševne osobnosti*, Marković u svom programu određuje kriterije prema kojima će nekoga uvrstiti na popis »pisaca filozofske struke hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih od XV. do XVIII.«. Za njega su temeljni kriteriji *izvorna hrvatska imena, rodno mjesto te porodično ime i porijeklo*.⁹

Pritom valja međutim imati na umu *motive* s kojima Marković piše svoj program. U temelju njegova pokušaja »rekonstrukcije« onoga što se može odrediti kao hrvatska filozofija leži namjera da se filozofija uvrsti u *kulturni i duhovni život hrvatskoga naroda*. Po njemu je naime filozofija »dio kulturnog programa nacionalne biti«. Markoviću je primarno stalo do *uspostavljanja kontinuiteta* »filozofske radnje« u Hrvata

knjige u Hrvata«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19–20 (1984), str. 17.

⁶ Franjo Marković, »Rektorski govor 1881/82«, reprint teksta u *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 255–285.

⁷ Zasebni otisak spomen knjige *Obzora*, Zagreb, 1936.

⁸ Zagreb, 1938.

⁹ »Filozofske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 258.

u svrhu »kultiviranja znanja o filozofiji u narodnom krugu«, stalo mu je do »zadobivanja domovine misli«. Stoga je jedan od najznačajnijih momenata Markovićeva programa intencija »da se *starija hrvatska filozofska literatura uzme kao polazište u novo započetom filozofskom radu*«, da se dakle i ta literatura pisana *latinskim jezikom* uključi u preporodni program formiranja nacionalne osobnosti. Iz tako sagledane uloge *starije hrvatske filozofske literature* kao pretpostavke za nastavak rada na nacionalnoj filozofiji slijedio je primarno *zadatak dvojezičnog objavljivanja te literature* kako bi ona postala »osviještena baština našeg, ali i zajedničkog evropskog stvaralaštva«, kako će to kasnije formulirati Vladimir Filipović.¹⁰ Upravo iz tako, od Markovića formuliranog zadatka, roditi će se kasnije u Institutu za filozofiju ideja o izdavanju djela hrvatskih filozofa latinista u publikaciji čiji je radni naslov bio *Antologija hrvatskih filozofa latinista*.

Prema Bazali pak »Filozofska konceptacija izvodi se iz svih očitovanja nekoga životnoga kruga, koja proizlaze iz posebno nastrojene (strukturirane) duševnosti...«¹¹ pri čemu se i u vezi s nekim narodom, a on konkretno govoriti o hrvatskom narodu, može govoriti o »osebitosti te duševnosti«.¹² Nacionalna bi filozofija po tome bila »reflektirana osebitost narodna«. Pritom pitanje specifičnosti izražaja narodnog duha Bazala vidi bitno povezanim s pitanjem *bitne manifestacije narodnog duha – jezika*, kako se jasno iščitava iz njegova teksta

*O ideji nacionalne filozofije.*¹³ Ne upuštajući se preciznije u određenje karakteristika duha hrvatskoga naroda, jer bi to »u danim prilikama« bio »vrlo nezgodan posao«,¹⁴ Bazala želi tek upozoriti na »važnost filozofske ‘zamišljenosti’ za obrazovanje narodnog bića i očitovanje njegovo u kulturi zaista narodnoj«.¹⁵

Markovićevi i Bazalini stavovi o konceptiji nacionalne filozofije izloženi u gore spomenutim tekstovima odnose se na *ključno pitanje* svih rasprava o sintagmi »hrvatska filozofija«,¹⁶ naime na pitanje je li nacionalna filozofija skup podataka o filozofima koji se prema određenim kriterijima smatraju pripadnjima nacionalnoj filozofiji ili nacionalna filozofija, koja nadilazi granice školske filozofije, predstavlja artikulaciju specifičnosti naziranja na svijet i život odredbene za jedan narod, kojoj bi subjektom bio *Volksgeist* ili narodni duh, a koja proizlazi iz nekog narodnog *a priori*. Pritom se, kako proizlazi nadasve iz kritičkih Bazalinih stavova spram Markovićeve konceptije nacionalne filozofije (prema Bazali naime Marković u herbartovskom duhu na »filozofske pisce s onu stranu Velebita« nadovezuje tek kao na »historijski dokument«), može govoriti i o dvjema donekle različitim konceptijama.¹⁷

¹³ Albert Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*, gdje izričito kaže: »Uza sve to ostaje u izražaju pojedinog naroda nešto, što se neda naprsto prenijeti u drugi«, str. 8.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*, str. 18–19.

¹⁶ Izričito će to pitanje biti tematizirano tek puno kasnije u tekstovima Franje Zenka »Problem nacionalne filozofije«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 23–32, Branka Despota »Filozofija u Hrvatskoj od osnutka Sveučilišta«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44 (1996), str. 237–253 i Ljudevit Frana Ježića »O pojmu hrvatske filozofije«, *Filozofska istraživanja* 36/1 (2016), str. 89–104.

¹⁷ O sličnostima i razlikama među tim konceptcijama vidi moj tekst »Problemi nacionalne filozofije«, *Filozofska istraživanja* 12/2 (1992), str. 307–317.

¹⁰ Vladimir Filipović, »Uz decenijsku opstojnost časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19–20 (1984), str. 12.

¹¹ Albert Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*, preštampano iz *Alma mater croatica*, Zagreb, 1938, str. 9.

¹² Ibid., str. 11.

Prvoj koncepciji odgovara faktografski pristup za koji se odlučio Marković. Za drugu se koncepciju zalagao Bazala, koji brani 'narodnosni pristup', kako to naziva Franjo Zenko, a koji započinje već s Račkim u vidu nastojanja oko formiranja hrvatske »duhovnopovijesne osebnosti i osobnosti«.¹⁸

To da Vladimir Filipović, kad pokreće časopis *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* i započinje s pripremnim radnjama za *Antologiju*, zapravo nadovezuje na Markovićev program jasno je već iz predgovora prvom broju *Priloga* u kojem piše: »Mnoga imena naših filozofskih preda ušla su u strane enciklopedije i svjetske povijesti filozofije kao značajna polatinjena imena razvoja evropske filozofske misli a da se i ne zna da su to sinovi hrvatskoga naroda. No, još je veći nedostatak [...] da i mi sami vrlo malo znademo o tom integralnom dijelu našega kulturnog života i stvaralaštva...«.¹⁹ Filipović će to nadovezivanje na Markovićev program isticati i u drugim svojim tekstovima vezanima uz istraživanje hrvatske filozofske baštine. Iz tih tekstova jasno proizlazi da se on smatra realizatorom zadatka koje je zacrtao Marković. Svoju viziju smjera istraživanja hrvatske filozofije iskazuje Filipović jasno i time što u prvom broju časopisa objavljuje reprint Markovićeva rektorskog govora.²⁰ Uostalom, i samo određenje

¹⁸ Usp. Franjo Zenko, »Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretičar 'narodne' znanosti«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 37–74.

¹⁹ »Predgovor«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 7.

²⁰ To posyjedočuje i Franjo Zenko, jedan od najaktivnijih istraživača hrvatske filozofske tradicije i bliski suradnik Vladimira Filipović te predstojnik Instituta nakon odlaska profesora Filipovića, u svom tekstu »Neka razmišljanja uz 30-tu obljetnicu izlaženja *Priloga*«. »Ipak je njegovim zalaganjem [sc. V. Filipovića] ostvareno ono što je obećao Franjo Marković da će učiniti Akademija [sc. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti]«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 14–15.

predmeta istraživanja hrvatske filozofske tradicije kao istraživanje »hrvatske filozofske baštine«, koje uključuje i stariju filozofsku literaturu pisanu latinskim jezikom kao integralni dio te baštine, jasno svjedoči o tome da je Filipovićeva vizija istraživanja hrvatske filozofije na tragu Markovićeva programa i njegove koncepcije, a do punog izražaja dolazi upravo u njegovu nastojanju oko priređivanja *Antologije hrvatskih filozofa latinista*, pripremanje koje je bio jedan od ključnih zadataka djelatnika Instituta.

No Filipović je inicirao i izradu novog programa koji će biti pretpostavka daljnog rada na istraživanju hrvatske filozofske baštine u Institutu. Sedamdesetih godina nastaje program napisan u vidu smjernica za rad na istraživanju hrvatske filozofije autora Krune Krstića pod naslovom *Hrvatska filozofska baština do pojave marksizma*.²¹ Ni taj se program ne bavi izričito pitanjem određenja nacionalne filozofije pa ni kriterija po kojima će netko biti uvršten među hrvatske filozofe (nabrajajući teme na kojima bi trebalo raditi Krstić tako piše: *Filozofska misao u djelima naših renesansnih pjesnika, Antička filozofija u djelima naših najstarijih humanista* itd.), pa se čini da je ovaj program, s razrađenim tematskim cjelinama i popisom autora koje bi trebalo obraditi, pisan na tragu *programa i kriterija* što ih je odredio Franjo Marković, ipak s izvjesnim modifikacijama. Naime, u svoj program istraživanja Krstić je uvrstio i tematske cjeline koje se odnose na filozofe koji nisu bili hrvatskoga podrijetla.

²¹ O Kruni Krstiću kao istraživaču i povjesniku hrvatske filozofije vidi tekst Zlatka Posavca »Kruno Krstić kao istraživač i povjesnik hrvatske filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44 (1996), str. 267–307; postoji najmanje tri nedatirane verzije toga programa. Sadržaj toga programa izložila sam u tekstu »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 29–42.

tla, ali su kao filozofi djelovali na području Hrvatske (npr. tematska cjelina koja se bavi filozofskim pogledima Conversinija, Filelfa, De Diversisa, Acciarinija i dr.).

Činjenica je međutim da Krstićev program *nikad nije bio službeni program rada Instituta*, pa ni onog segmenta koji se bavio istraživanjem hrvatske filozofije. On nikad u cjelini nije bio predmetom istraživanja nekog projekta Instituta, niti je registriran u dokumentima Instituta, tako da znanstvenici koji su došli u Institut nakon 1990. nisu ni znali za taj program.²²

Ova su dva programa, Markovićev i Krstićev, bila i ostala okvir istraživanja hrvatske filozofije ili preciznije »hrvatske filozofske baštine« sve do danas.

No kako je već napomenuto, za rad na istraživanju hrvatske filozofije nije bio posve nevažan *institucionalni okvir istraživanja* pa ga ovdje valja ocrtati u kratkim crtama.

Od utemeljenja Instituta za filozofiju 1967. godine kao sveučilišnog instituta, kojemu je osnovni cilj bio »organizirati i ujediniti znanstveni rad na području filozofije« te »objediniti rad svih institucija na kojima se predaje filozofija«, jedan je segment njegova djelovanja, bez obzira na to u kojim se organizacijskim oblicima odvijao, svagda bio vezan uz istraživanje hrvatske filozofije.

U početku je Institut imao osam odjela, od kojih je jednom, kojega je vodio prof. Vladimir Filipović, osnovni zadatak bio istraživanje hrvatske filozofije, točnije »hrvatske filozofske baštine«, kako je to formulirao Vladimir Filipović. S vremenom se rad u Institutu sveo na rad dvaju odjela od kojih je jedan, uz onaj za istraživanje povijesti marksističke filozofije, bio upravo »Odjel za proučavanje hrvatske filozofske baštine« kojemu je pročelnikom bio Vladimir Filipović. Može se reći da se sve od sedamdesetih godina 20. st. paralelno radilo na dvjema ključnim temama: na povijesti filozofije, pri čemu se radilo uglavnom o marksističkoj filozofiji, i na povijesti hrvatske filozofije.

Prvi djelatnici toga odjela koji su radili na istraživanju hrvatske filozofije Zlatko Posavac, Boris Kalin, Ljerka Schiffler-Premec, a do integracije u Centar za povijesne znanosti još Genoveva Slade, Branko Despot, Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karsulin, Franjo Zenko i Dunja Tot bili su angažirani na poslovima prepisivanja, transkribiranja i redigiranja latinskih tekstova pripremanih za *Antologiju hrvatskih filozofa latinista* (o tome vidi nešto kasnije), na nabavci filmova, fotokopija i uopće literature vezane uz istraživanje uglavnom starije hrvatske filozofije.

U tom početnom periodu u Institutu je izrađen popis filozofskih tekstova u domaćoj periodici, pretraženo je nekoliko samostanskih biblioteka te su popisana filozofska djela u njima, obrađen je bibliografski materijal Leksikografskog zavoda vezan uz područje filozofije, popisani su filozofski termini u djelima filozofa koji su prvi pisali filozofske tekstove na hrvatskom (od Franje Račkoga na dalje). Nažalost, veći dio toga nije objavljen.

²² Sadržaj toga programa izložila sam u tekstu »Istraživanje hrvatske filozofije (samo)kritički osvrt«, a 2017. taj je program objavljen na mrežnoj stranici Instituta.

Što se tiče pitanja pristupa istraživanju hrvatske filozofije, čini mi se da bi se i danas mogla prihvati ista konstatacija koju 1994. na znanstvenom skupu *Stanje istraživanja povijesti hrvatske filozofije* iznosi Franjo Zenko: »Tematiziranjem ovoga pitanja htio sam u povodu pregleda stanja istraživanja povijesti hrvatske filozofije tek upozoriti na to da se ipak nismo još posevno oslobođili nekih načelnih pitanja što ih izaziva fenomen nacionalne, dosljedno, i hrvatske filozofije.«, objavljeno u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39–40 (1994), str. 328.

Možda je najznačajniji datum u povijesti Instituta 1975. godina kad izlazi prvi dvo-broj časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, u kojem se otada objavljaju rezultati istraživanja hrvatske filozofije, a u kojem su, osim nekolicine djelatnika Instituta, objavljuvani i mnogi vanjski suradnici. Časopis je pokrenut zaslu-gom njegova prvog glavnog i odgovornog urednika Vladimira Filipovića.

Kad 1977. Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu prestaje biti samostalan i postaje dio Centra za povijesne znanosti i kad Odjel za proučavanje hrvatske filozofske baštine Instituta za filozofiju postaje Odjel za povijest filozofije Centra, istraživanje hrvatske filozofije nastavlja se kao tema »Povijest filozofije u Hrvata od 15. stoljeća do 1941.«, što je od 1970. bio segment međurepubličkog projekta »Historija filozofije naroda Jugoslavije«. U predgovoru prvog broja *Priloga* Filipović navodi: »U međurepubličkom programu 'Historija filozofije jugoslavenskih naroda', Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu preuzeo je na sebe zadaću da u studijskim prilozima obrađuje teme iz hrvatske filozofske baštine kako bismo kao rezultat tih istraživanja mogli konačno sastaviti jedan pregled razvoja filozofske misli, što su sinovi ovoga naroda dijelom u svojoj domovini, a dijelom kao sudionici evropskih filozofskih dijaloga kroz stoljeća ostvarivali.«²³

U Odjelu za povijest filozofije Centra za povijesne znanosti i dalje je ključna tema istraživanje povijesti filozofije u Hrvata uz nadopunu »i razvoj svjetske filozofske misli kao temelj za razumijevanje naših priloga europskoj filozofskoj misli«. Važno je

naglasiti da je svagda u vezi s istraživanjem hrvatske filozofije bilo naglašavano da se radi o njenu istraživanju u kontekstu svjetske, poglavito europske filozofije.

Od 1981. »Povijest filozofije u Hrvata« je program koji se obraduje se u okviru projekta »Razvoj marksizma i njegovi aktualni teorijski tokovi« sve do 1985. godine. Iz tog je podatka vidljivo kako je rad na istraživanju hrvatske filozofije trebalo prilagođavati političkim okolnostima. Od 1985. do 1989. to je istraživanje potprojekt »Hrvatska filozofska tradicija i njen europski kontekst« koji se izvodi u okviru projekta »Povijest filozofije i marksizma, temeljni problemi osnovnih filozofskih disciplina i njihovi praktični aspekti«.

Bez obzira na to što je ključni čimbenik u odabiru teme i filozofa na kojem će se raditi osobni afinitet istraživača, što se dakle na istraživanju »filozofije u Hrvata« radilo nesustavno, u tom su početnom periodu rada u Institutu objavljena su, pored niza monografija starijih hrvatskih filozofa (Albert Bazala, Nikola Vitov Gučetić, Miho Monaldi, Antun Medo, Frane Petrić, Vladimir Dvorniković, Pavao Vuk-Pavlović, Gjuro Arnold, Juraj Politeo, Andrija Dorotić itd.), i dva kapitalna djela hrvatske filozofije: *Theoria philosophiae naturalis / Teorija prirodne filozofije* Josipa Rudera Boškovića (objavio ju je u biblioteci »Temelji« izdavač Liber iz Zagreba 1974.) te *Nova de universis philosophia / Nova sveopća filozofija* objavljena dvojezično 1979. u povodu godišnjice rođenja Frane Petrića isto tako u biblioteci »Teme-lji«, s pogоворима Šime Jurića i Vladimira Filipovića. Oba su djela pripremljena za objavljivanje u Institutu.

Rezultati istraživanja hrvatske filozofije od 1990. objavljaju se osim u *Prilozima* i u zborniku *Studia historiae philosophiae*

²³ Vladimir Filipović, »Predgovor«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 7.

croatiae, koji je prvotno bio zamišljen kao međunarodno izdanje *Priloga*, a koji izlazi od 1990. do 1999. U njemu je objavljen niz tekstova o djelima hrvatskih filozofa na stranim jezicima. Nažalost, *Studio* su izašla samo četiri puta.

Gore spomenuta *paralelnost rada* na povijesti filozofije te na hrvatskoj filozofiji očitovala se u težnji da se osim *Priloga* u Institutu pokrene i časopis u kojem bi se objavljivali radovi koji nisu vezani uz istraživanje hrvatske filozofije. Tako je godine 1983. pokrenut časopis *Godišnjak za povijest filozofije* koji izlazi do 1991. godine (izšlo je ukupno 8 brojeva toga časopisa). Danas u Institutu kao zbornik, iz sličnih motiva zbog kojih je pokrenut *Godišnjak za povijest filozofije*, izlazi *Godišnjak* (otprilike svake dvije godine).

Kako je ranije spomenuto, sedamdesetih godina 20. st. pokrenut je u Institutu rad na pripremanju tekstova za tzv. *Antologiju hrvatskih filozofa latinista* (idejni su joj začetnici bili Vladimir Filipović i akademik Veljko Gortan, a projekt je trebao biti dio suradnje JAZU i Instituta za filozofiju na istraživanju hrvatske filozofske tradicije). *Antologija* je napokon objavljena 2016. godine pod naslovom *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djelā na latinskome* u tri sveske.²⁴

Do 1977. tj. do pripojenja Instituta Centru za povijesne znanosti i kasnije Institutu za povijesne znanosti, glavninu rada u Institutu predstavljao je rad na istraživanju hrvatske filozofske baštine. O rezultatima rada na tom istraživanju referiralo se dosad na nekoliko što domaćih što međunarodnih znanstvenih skupova, posebice na skupovima Instituta te na simpoziju *Dani Frani*

ne Petrića koji se svake godine održava na Cresu. Valja pritom istaknuti da je Institut organizirao prvi međunarodni simpozij na Cresu posvećen najznačajnijem hrvatskom renesansnom filozofu Frani Petriću u povodu objavljivanja njegova najznačajnijeg djela *Nova sveopća filozofija*.

Od 1991. Institut je samostalan i u njemu se rad odvija kroz niz programa odnosno projekata. Istraživanje hrvatske filozofije provodi se od 1995. do 2002. kao rad na nizu pojedinačnih tema u okviru programa *Povijest hrvatske filozofije i temeljni problemi filozofije*, koji se odvija paralelno s programom *Hrvatska filozofija u europskom kontekstu*. Od 1991. do sada bilo je nekoliko projektnih razdoblja u kojima se na istraživanju hrvatske filozofije radilo u okviru nekolicine projekata koje je financiralo Ministarstvo znanosti RH, a od 2014. Hrvatska zaklada za znanost. U okviru rada na projektnim temama nabavljanja je građa za potrebe obrade određene projektne teme. Na taj je način nabavljen priličan broj filmova i fotokopija djela hrvatskih filozofa, napose onih starijeg razdoblja, koji su pisali uglavnom na latinskom i talijanskom. No nabavljanje i sređivanje grade nije bilo sustavno.

Od spomenutih se projekata samo manji dio bavio hrvatskom filozofijom. Konkretno, 2002. u Institutu se izvodilo ukupno 14 projekata, a hrvatska se filozofija obradivala u okviru 6 projekata.²⁵

Od 2014. hrvatska se filozofija na Institutu istražuje u okviru projekta *Hrvatska filozofija i znanost u europskom kontekstu između 12. i 20. stoljeća*, što ga finansira Hrvatska zaklada za znanost, a koji se bavi nekim od

²⁴ Urednici su Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman.

²⁵ Svi dosad iznijeti podaci oslanjaju se na podatke iz Spomenice koju je Institut objavio 2002. godine u povodu 25. godišnjice Instituta pod naslovom *Institut za filozofiju. 1967.-2002.*

značajnijih tema hrvatske filozofije i znanosti u navedenom razdoblju (Značajke recepcije Platonove filozofije u djelima hrvatskih filozofa od 12. do 16. stoljeća, Razvoj i promjene filozofije aristotelizma u 16. i 17. stoljeću, Filozofija Jurja Dragišića, Hrvatska estetika i poetika u europskom kontekstu od 16. do 18. stoljeća, Odnos prirodne filozofije i alkemije u hrvatskih autora Dudića, Skalića i Petrića, Pregled povijesti hrvatske filozofije 19. i 20. stoljeća). Predviđeno trajanje projekta je do prve polovice 2018. godine.²⁶

Važno je napomenuti da su znanstvenici Instituta angažirani na istraživanju hrvatske filozofije rezultate svojih istraživanja objavljivali i izvan Instituta uglavnom u domaćim publikacijama, časopisima (npr. u časopisu *Filozofska istraživanja*, u kojima je nekoliko tematskih blokova bilo posvećeno hrvatskoj filozofiji) te u zbornicima.

Pokušamo li rezimirati značajke dosadašnjeg istraživanja hrvatske filozofije možemo reći: Vladimir Filipović koncipirao je istraživanje hrvatske filozofije uglavnom prema smjernicama Franje Markovića, još uvijek inspiriranog postpreporodnim idejama (filozofija kao »dio kulturnog programa nacionalne biti«), i te su smjernice služile kao neki opći okvir istraživanja. No u istraživanjima djela hrvatskih filozofa nakon sedamdesetih godina prošlog stoljeća i kriteriji kojima se rukovodio Marković kad je nekoga svrstavao među hrvatske filozofe i motivi istraživanja znatno su se izmjenili. Tako to istraživanje sada obuhvaća i rad stranaca koji su djelovali na tlu Hrvatske već se filozofijom. Pritom *glavni motiv* nije samo nacionalna pripadnost nekog filozofa, već i interes za način na koji je dотični filo-

zof rješavao filozofska pitanja kojima su se bavili i njegovi europski suvremenici. Dodatni motiv istraživanja, poglavito starijih hrvatskih filozofa, bila je činjenica da djela tih filozofa dotad gotovo uopće nisu bila obradivana.

Kako je već rečeno, pedesetgodišnjica opstojanja Instituta, u kojem se tijekom pedeset godina kontinuirano radilo i na istraživanju hrvatske filozofije, prilika je da se kritički osvrnemo upravo na to *kako je bio organiziran* rad na istraživanju hrvatske filozofije ili točnije da se kritički propita *kako se i što* radilo u okviru toga istraživanja.

Premda se u svim ključnim dokumentima Instituta (poglavito statutima) od njegova osnutka kojima se određuje djelatnost Instituta ističe kako bi Institut »trebao sustavno prikupljati i istraživati djela hrvatskih filozofa«,²⁷ ono što karakterizira rad na hrvatskoj filozofiji u Institutu odnosno Odje-

²⁷ Tako se u članku 9. Statuta Instituta iz 2014. godine (najnovija verzija) izričito kaže: »Institut sustavno istražuje povijest filozofije, osobito povijest hrvatske filozofije, i filozofske probleme. Sustavno i stalno prikuplja filozofska djela, osobito hrvatska filozofska djela, te organizira njihovo proučavanje, obradu, prevodenje i objavljivanje«. Formulacije vezane uz temeljnu djelatnost Instituta su se u pojedinim verzijama statuta mijenjale, odražavajući ujedno položaj, ulogu i značenje istraživanja hrvatske filozofije u okviru rada Instituta. Tako u statutu od 1991. stoji formulacija da Institut »sustavno istražuje povijest i suvremenost filozofije u Hrvata kao i povijest filozofije koja je značajna za povijest filozofije u Hrvata«, a u onom iz 1994. na navedenu rečenicu iz starije verzije statuta nadovezuje se nadopuna: »Sustavno i stalno prikuplja hrvatska i druga izvorna filozofska djela: izdanja, rukopise, prijepise, fotokopije, mikrofilmove itd. Sustavno organizira prevodenje, transliteraciju i objavljivanje hrvatskih i drugih filozofskih djela.« U statutu iz 1997. te 2005. formulacija ostaje gotovo ista. Godine 2009. statut u vezi s djelatnošću Instituta donosi: »Institut sustavno istražuje povijest i suvremenost hrvatske filozofije, kao i batinu svjetske filozofije i temeljne filozofske probleme, koji su značajni za razumijevanje povijesti filozofije u Hrvata. Sustavno i stalno prikuplja hrvatska i druga izvorna filozofska djela u klasičnom obliku, u rukopisima i izdanjima, u fotokopijama i u mikrofilmskom i digitalnom obliku, te organizira njihovo objavljivanje, prevodenje i proučavanje.«

²⁶ O projektu vidi mrežnu stranicu Instituta, pod *Projekti*.

lu za istraživanje povijesti hrvatske filozofije do devedesetih godina 20. stoljeća jest to da se, premda se radilo prema programu Krune Krstića, radilo uglavnom *nesustavno*. Znanstvenici Instituta su naime prema vlastitim afinitetima iz programa Krune Krstića odabirali teme na kojima će raditi. U skladu s tim nabavlјana je i građa te primarna i sekundarna literatura. Isti princip vrijedio je i kasnije pri prijavljivanju tema samostalnih projekata pojedinih istraživača. Takav način dosadašnjeg rada na istraživanju hrvatske filozofije osim pozitivnih imao je i negativne učinke. Tako su upravo zbog *nesustavnosti* istraživanja neki filozofi, ali i neke teme (poput nastave filozofije npr.) dosad bili slabo ili nikako obrađeni.²⁸

Zaključni dio

U ovakvim prigodama neophodno je *osvrnuti se* i na ono što je *dosad napravljeno* na istraživanju hrvatske filozofije kako bi se jasnije moglo sagledati ono što još treba učiniti.

Kao najznačajnija postignuća navela bih da je u Institutu dosad objavljeno dvanaest monografija o hrvatskim filozofima. Dosad je na ovaj ili onaj način obrađeno otprilike devedeset hrvatskih filozofa što u *Prilozima*, što u monografijama i zbornicima Instituta.²⁹ Na mrežnoj stranici Instituta objavljene su biobibliografije hrvatskih filozofa (prvotnu verziju izradila je Ljerka Schiffler). Digitalizirani su i neki značajniji spisi

²⁸ O nekim značajnijim problemskim cjelinama koje još nisu obrađene, a trebale bi biti vidi Ljerka Schiffler, »Povijest filozofije kao povijest pitanja« u *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 11–22, i moj tekst »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 29–42.

²⁹ Vidi »Prilog« ovom tekstu.

starijih hrvatskih filozofa. Na stranici Instituta je u digitaliziranom obliku dostupan sadržaj svih dosad izašlih brojeva *Priloga*. Godine 2016. objavljena je napokon i dugo pripremana *Antologija* odnosno *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djelâ na latinskom* (urednici E. Banić-Pajnić, M. Girardi-Karšulin, F. Grgić i I. Skuhala Karasman).

U Institutu su objavljena i dva zbornika posvećena značajnim djelatnicima Instituta, onaj posvećen inicijatoru (ponovo pokrenutog) istraživanja hrvatske filozofije Vladimиру Filipoviću³⁰ te zbornik posvećen Franji Zenku u povodu 75. godišnjice njegova života.³¹

Dosad je napisano nekoliko *pregleda povijesti hrvatske filozofije*.³² Od toga je u Institutu objavljen reprint Markovićeva pregleda (njegova rektorskog govora) te pregled Ivice Martinovića *Žanrovi hrvatske filozofske*

³⁰ Vladimir Filipović. *Život i djelo*, Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin i Ljerka Schiffler (ur.) (Zagreb: Institut za filozofiju, Zagreb, 2005).

³¹ *Zbornik u čast Franji Zenku u povodu 75. godišnjice života*, Erna Banić-Pajnić i Mihaela Girardi-Karšulin (ur.) (Zagreb: Institut za filozofiju, 2006).

³² Najznačajniji su Franjo Marković, »Filozofske struke pisci...«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975) (reprint), Josip Teofil Harapin, »Razvitak filozofije kod Hrvata«, *Croatia sacra* 20–21 (1943), str. 153–172, Stjepan Zimmerman, *Historijski razvijetak filozofije u Hrvatskoj* (Zagreb: Tiskar nadbiskupske tiskare, 1929), Kruno Krstić, »Filozofija u Hrvatskoj«, *Naša domovina*, Zagreb, 1943, Kruno Krstić, »Počeci filozofije u Hrvatskoj«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 11–20, Aleksandar Mužinić, *Filozofija u Hrvatu od 1918–1938. godine*, Beograd, 1939. i to svaki s jednog specifičnog gledišta; svojevrsne pregledе predstavljaju i *Starija hrvatska filozofija i Novija hrvatska filozofija u Hrestomatiji filozofije* Školske knjige, sv. 9. i 10. te jedan specifičan pokušaj sintetiziranja onoga što je dosad napisano vezano uz hrvatsku filozofiju *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* Ivice Martinovića. Od toga su samo dva pregleda objavljena u Institutu: reprint Markovićeva Rektorskog govora i *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* Ivice Martinovića objavljen u zborniku *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (ur. Pavlo Barišić) (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 697–151.

baštine od 15. do 18. stoljeća. Analiziramo li te preglede, poglavito onaj Markovićev i onaj Krstićev, očito je da je istraživanje hrvatske filozofije od početaka istraživanja do danas znatno napredovalo, da je mnogo učinjeno, no isto tako i da ostaje još mnogo toga što bi trebalo napraviti.

Osvrnemo li se na to koliko je koji od starijih hrvatskih filozofa bio dosad obradivan, pri čemu se oslanjamo na uvid u njihovu zastupljenost u monografijama Instituta i člancima u *Prilozima*, primjetit ćemo da su neki od tih filozofa bili znatno intenzivnije obradivani od drugih. To je razumljivo s obzirom na razlike koje postoje među tim filozofima vezane uz slojevitost mišljenja i dubinu filozofiskih uvida. Stoga ne čudi da su najobrađivаниji filozofi dosad bili Herman Dalmatin, Frane Petrić i Josip Ruđer Bošković.

U vezi s *prijevodima* djela starijih hrvatskih filozofa može se konstatirati sljedeće: dosad je prevedeno otprilike dvadesetak značajnijih djela, a od toga ih je u Institutu prevedeno pet. To je malo napose imaju li se u vidu sva ona filozofski relevantna djela tih filozofa koja još uvijek nisu prevedena.³³

Vrlo je malo kritičkih izdanja djela napose starijih hrvatskih filozofa. U Institutu dosad nije objavljeno niti jedno.

Da bi Institut doista ispunio zadatak koji mu je određen statutom, tj. da bi se uopće moglo govoriti o *sustavnom* istraživanju hrvatske filozofije, trebalo bi prije svega to

istraživanje drugačije organizirati. To naravno ovisi o institucionalnom okviru u kojem će se odvijati daljnji rad Instituta.

Što se tiče dalnjeg rada na istraživanju hrvatske filozofije držim da temeljnim zadatkom, koji kao prioritet u svom rektorskem govoru ističe i Marković, i dalje ostaje objavljivanje prijevoda, po mogućnosti bilingvalnih izdanja, djela starijih hrvatskih filozofa, a eventualno i kritičkih izdanja tih djela.

Usto bi trebalo nabaviti i obraditi rukopise i korespondenciju nekih naših značajnih starijih filozofa poput onih Nikole V. Gučetića, Nikole Modruškog, Andrije Dorotića, Ivana Polikarpa Severitana Barbule, Benka Benkovića, Andrije Kačića, Jurja Dubrovčanina (jedan dio rukopisa nabavljen je 2016. u okviru projekta *Hrvatska filozofija i znanost u europskom kontekstu između 12. i 20. stoljeća*) te rukopise Stjepana Gradića.

Svu dosad prikupljenu građu (mikrofilmovi, fotokopije, slikovni materijal, CD-i itd.) trebalo bi popisati i srediti.

Trebalo bi popisati i *obraditi ostavštinu* značajnih hrvatskih mislilaca koja se čuva u Institutu, tako onu Alberta Bazale, Stjepana Zimmermanna, Krune Krstića, Marijana Petrasa i Aleksandra Mužinića.

Osim već navedenih monografija objavljenih u Institutu, monografije su zasluzili i mnogi drugi mislioci poput Andrije Dudića, Trankvila Andreisa, Nikole Modruškog, Matije Vlačića, Pavla Skalića, Federika Grisogona, Benedikta Rogačića, Franje Račkog, Alberta Bazale, a onda naravno i Vladimira Filipovića.

S obzirom na to da je od 1999. kad su Hrvatski studiji u biblioteci »Scopus«, objavili bibliografiju radova o hrvatskoj

³³ O tome što bi još trebalo učiniti u okviru istraživanja hrvatske filozofije, napose u vezi s *prijevodima* pisala sam u članku »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrт«, napisanom u povodu 30. godišnjice Instituta. Usporedi li se tada predložena lista djela koja bi trebalo prevesti s aktualnom situacijom na tom području, može se konstatirati da su otada prevedena 2 djela (2., 3. i 4. svezak djela *Discussiones peripateticae* F. Petrića, izvodi iz djela Jurja Dragišića u knjizi *Juraj Dragišić (Georgius Benignus). Život i djela*; oba djela izdao je Institut).

filozofiji,³⁴ objavljeno dosta novih radova, valjalo bi ažurirati postojeću bibliografiju ili napisati novu. Postojeću bi bibliografiju svakako trebalo dopuniti i doraditi.³⁵

³⁴ *Bibliografija radova o hrvatskoj filozofiji*, prir. Alica Bačević i Tomislav Bracanović (Zagreb: Hrvatski studiji – Studia croatica, biblioteka »Scopus«, 1999).

³⁵ Iz teksta navedenog u bilješci 32 prenosim popis tema koje su još uvijek ili neistražene ili tek djelomice istražene prema koncepciji istraživanja hrvatske filozofije koju je izradio Krunic Krstić.

Zadaci prema Krstiću

To je, prema Krstiću, prije svega nastava filozofije na raznim učilištima u Hrvatskoj (pod tu tematsku cjelinu trebali bi ući i radovi o stranim učilištima na kojima su studirali i kao profesori djelovali značajni hrvatski filozofi; dosad je djelomično obrađeno djelovanje naših filozofa u Padovu i Bolonji; dobrim su dijelom obrađena i učilišta crkvenih redova u nas i to benediktinska, franjevačka, dominikanska, pavlinska te isusovačka).

Još uvijek je tek djelomično obrađena i tema sukoba s početka 19. stoljeća između pristaša nove znanosti i pristaša »konzervativnih« stavova (tzv. sukob »mladih« i »starih«). O tome je dosad napisano nekoliko tekstova uglavnom s prirodnosnvenog stajališta, međutim tema je toliko aktualna i danas da bi je svakako trebalo opširnije elaborirati.

Dosad nije obrađeno ni pitanje djelovanja primorskikh akademija koje Krstić navodi kao značajnu temu istraživanja.

Kao zanimljivu temu ističe on i proradbu »galikan-sko-gersonističkih ideja« u djelima naših najstarijih humanista (poput Ivana Stojkovića, Crijevića-Tuberona, Marka Marulića, Frankvila Andreisa itd.).

Po Krstiću bi isto tako valjalo obraditi i prosvjetiteljstvo u našim krajevima (Primorju i »sjevernim hrvatskim krajevima«), što je sasvim sigurno jedna od tema koja je, moglo bi se reći, posve zanemarena u okviru istraživanja hrvatske filozofije.

Kao zasebna tema istraživanja istaknuta je i neoskolastika u Hrvatskoj koja je tek djelomično obrađena.

Jedna od predviđenih tema su i filozofiski »udžbenici na narodnom jeziku u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću« (pritom se misli na srednjoškolske udžbenike iz logike, psihologije, povijesti filozofije i sociologije te posebno visokoškolske udžbenike). To je zasad gotovo potpuno neistraženo.

Možda najvažniji zadatak još je uvijek prorada hrvatske filozofske terminologije. I o tome je napisano nekoliko tekstova, no neke bitne stvari u vezi s terminologijom nisu učinjene. Nisu npr. istraženi filozofiski relevantni termini u naših najranijih pisaca (npr. pjesnika od Marulića i Nalješkovića nadalje), nije istražena filozofska terminologija u značajnijim rječnicima nastalim npr. u 17. st. (poput rječnika Ivana Belostenca, Jambrešićeva *Lexicona* ili Habdelićeva *Dikcionara*); nije sačijen rječnik filozofiskih pojmoveva iz djela možda najoriginalnijih hrvatskih misilaca koji zapravo i stvaraju hrvatsku filozofsku terminologiju – Markovića, Bazale, Arnolda, Dvornikovića i Vuka-Pavlovića. Isto se odnosi i na noviju filozofsku literatu-

U Institutu još uvijek ne postoji relevanta baza podataka koja bi bila prepostavka za sustavno istraživanje hrvatske filozofske baštine odnosno hrvatske filozofije. Institut još uvijek nema mnoga značajna djela starijih hrvatskih filozofa pa bi ih trebalo nabaviti. Sve navedeno ukazuje na to da su zadaci koje je u vezi s istraživanje hrvatske filozofije zacrtao Franjo Marković još uvijek aktualni.

Prilog: popis filozofa koji su dosad na ovaj ili onaj način obrađeni u Prilozima i ostalim izdanjima Instituta³⁶

Trankvil Andreis, Ferdinand Albely, Đuro Arnold, Ivan Polikarp Severitan Barbula, Antun Bauer, Albert Bazala, Bonifac Badrov, Ruđer Josip Bošković, Grgur Natalis Budisaljić, Ilija Crijević, Simeon/Šimun Čučić, Herman Dalmatin, Giulio Camillo Delminio, Andrija Dorotić, Marko Antun Dominis, Juraj Dubrovčanin, Juraj Dragićić, Vladimir Dvorniković, Matija Frkić,

ru. Bilo bi itekako zanimljivo provesti komparativnu analizu prijevoda bitnih filozofskih termina u različitim suvremenih autoru (usporediti npr. prijevode Heideggera; jedan takav pokušaj predstavlja tekst objavljen u *Prilozima 21–22* (1985), str. 109–128 Vesne Batovanje).

Dosad je nedostatno obraden i značajan tematski kompleks o međusobnim utjecajima katoličanstva i islama odnosno doticaja hrvatske filozofiske misli s arapsko-islamskom (a što npr. u svom programu Krstić ne spominje).

K svemu što Krstić navodi u svome pregledu tema u okviru rada na istraživanju hrvatske filozofije (koje on završava pojavom marksizma) dodali bismo da kao veliki posao predstoji proradba filozofije između dva rata u Hrvatskoj (o tome je dosad objavljeno nekoliko članaka) te kritička proradba »novije« hrvatske filozofije, to znači poslije II. svjetskog rata sve do danas (još uvijek, naime, ne postoje iscrpne kritičke analize kao prepostavka za jedan pregled povijesti novije hrvatske filozofije; one bi trebale prije svega pružiti uvid u pojedine pravce filozofiranja prisutne u nas poslije II. svjetskog rata, istražiti recepciju značajnih europskih novovjekovnih filozofa i pravaca mišljenja u Hrvatskoj itd.)

³⁶ U popis nisu uvršteni autori iz rubrike *In memoriam*.

Stjepan Gradić, Federik Grisogono, Marin Getaldić, Nikola V. Gučetić, Albert Haler, Matija Petar Katančić, Andrija Kačić-Miošić, Juraj Križanić, Marijan Lanosović, Julije Makanec, Marko Marulić, Antun Medo, Mirko Bogović, Franjo Marković, Nikola Modruški, Miho Monaldi, Aleksandar Mužinić, Albin Nađ, Ante Petrić, Grgur Peštalić, Frane Petrić, Juraj Politeo, Franjo Rački, Klement Ranjina, Benedikt Rogaćić, Pavao Skalić, Josip Stadler, Adolf Veber Tkalčević, Zdenko Vernić, Matija Vlačić, Pavao Vuk-Pavlović, Ivo Pilar, Josip Zanchi, Stjepan Zimmermann, Antun Žderić, Faust Vrančić, Vladimir Filipović, Petar Hektorović, Hanibal Lucić, Benedikt Rogaćić, Krunico Krstić, Ivo Bizzaro (Bizaric), Franjo Marušić, Antonio Zara, Ivan Filip Vezdin, Karlo Balić, Serafin Hrkać, Natko Nodilo, Mate Meršić, Grga Čevapović, Pietro Bottura, Blaž Šimić, Ante Starčević, Mirko Bogović, Janko Polić Kamov, Leonard Bagni, Ivan Filip Vezdin, Karlo Balić, Miho Monaldi, Josip Stadler, Dionizije Remedelli, Benedikt Kotrljević, Rudi Supek, Ivan Leopold Payer, Frane Barac, Pavao Ritter Vitezović, Nikola Sagroević/ Sagri, Kvirin Vasilj, Tomo Vereš, Predrag Vranicki, Armin Pavić, Ivan Supek, Vladimir Varićak, Petrus Bonus, Vanja Sutlić.

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

Obje autorice ovog priloga u Institut za filozofiju došle su 1970. godine. U Institutu te su godine, kako je već spomenuto, bili zaposleni Zlatko Posavac, Ljerka Šifler-Premeric, Genoveva Slade, Branko Despot, Franjo Zenko, Erna Banić-Pajnić i Mihaela Girardi-Karšulin. S ravnateljem Instituta Vladimirom Filipovićem koji je bio stalno

zaposlen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bilo nas je osam. Svi stalno zaposleni znanstveni djelatnici radili su na istraživanju hrvatske filozofske baštine. Danas je u Institutu zaposleno sedamnaest znanstvenika, ali je broj onih koji se bave hrvatskom filozofskom baštinom smanjen. Ne treba nipošto podcijeniti zasluge sadašnje uprave i djelatnika Instituta na objavlјivanju tri sveska *Hrvatske filozofije od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djelā na latinskome* (odnosno paralelno hrvatsko i latinsko izdanje tzv. *Latinista* ili tzv. *Antologije*), ali treba reći i to da je većina znanstvenog rada iz kojeg je knjiga proizašla obavljena već dosta ranije. Ono što želimo istaknuti, a i inače je dosta poznato, jest to da je od početka težište rada u Institutu bio rad na istraživanju hrvatske filozofske baštine – i to u doba kad je i ono »hrvatsko« i ono »filozofska baština« bilo politički i ideoološki sumnjivo. Kako je, međutim suspektnost toga jenjavala u javnom životu – mijenjao se i znanstveni interes znanstvenih djelatnika Instituta – hrvatska filozofska baština prestaje biti fokusom rada Instituta. Ta promjena temelji se na promjeni znanstvenih prioriteta djelatnika Instituta – i tu načelno ne može biti prigovora. Znanstveni rad mora biti slobodan i proizlaziti iz znanstvenih interesa znanstvenika. No sloboda znanstvenog rada mora biti institucionalno, kadrovski i materijalno osigurana, a ne sprječavana. Konkretno: prepostavka da bi se u Institutu mogao ostvarivati rad na hrvatskoj filozofskoj baštini jest to da u Institutu postoji društvena podrška i financijska potpora onima koji se istraživanjem hrvatske filozofske baštine želete baviti.

Godine 1970. djelatnici Instituta bavili su se pretežno istraživanjem hrvatske filo-

zofske baštine. To, međutim, ne znači da tada nije bilo načelnih i ideoloških prigovora tom radu, dapače bilo ih je i mnogo više nego što ih ima danas. U dalnjem ćemo se tekstu centrirati na istraživanje hrvatskog renesansnog humanizma, jer je to fokus interesa autorica ovog teksta a predstavlja i znatan dio hrvatske filozofske baštine. Budući da zastupamo smislenost i potrebu istraživanja hrvatske filozofske baštine željeli bismo izložiti neke od prigovora koji ma se htjelo od samog početaka suprotstaviti istraživanju hrvatske filozofske baštine i nasuprot njima braniti argumente u prilog tom istraživanju.

Znatno prije osnivanja Instituta za filozofiju bio je aktualan i utjecajan stav Miroslava Krleže (tada potpredsjednika JAZU) o (renesansnom) humanizmu, naravno hrvatskih autora. Taj stav možemo najkraće sumirati u sljedećoj interpretaciji: Krleža drži da je hrvatski renesansni humanizam, iako je mnogo impozantniji u odnosu na književnost na narodnom jeziku,³⁷ reakcionaran (ma što to značilo) i klerikalан.³⁸ Krleža ističe pozitivnom ocjenom samo Držića.³⁹ Na temelju izloženih stavova moglo bi se možda reći da je Krleža govorio o humanističkoj literaturi a ne o filozofiji. No

³⁷ »Držić je stvarao u doba kad se humanizam kod nas u književnosti pričinjao nesumnjivo impozantnijim od svega što se pisalo narodnim govorom«, Miroslav Krleža, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držićeve 'Tirene'«, *Djelo* 1 (1948) str. 34.

³⁸ »... ali ono što se zove 'kompaktna većina' tzv. književne mase, ona prosječna količina dijalektika mislilaca i dominikanaca, otplovila je sigurnim kursom pod okrilje Inkvizicije i pokroviteljstvo Družbe Isusove [...] Naš humanizam ugasio se, upravo zaglavio je 'u pokornosti crkvi i istinskoj vjeri ...'. Krleža, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držićeve 'Tirene'«, str. 34.

³⁹ »Od tmastog savonarolskog, akvinskog protuhelenskog skolastičkog neba naše književne panorame [...] odvaja se lik Marina Držića ...«. Krleža, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držićeve 'Tirene'«, str. 34.

iz citata neosporno proizlazi da se očešao i o filozofe humaniste, peripatetike, matematike, tumače naše historije, biskupe, profesore na sveučilištima itd.⁴⁰ Za Petrića (zove ga Franjo Patris, Patričić) tako kaže da on dokazuje nespojivost Aristotelova kršćanstvom i ocjenjuje ga kao apologeta sredovječne desnice.⁴¹

Pa ipak, unatoč tim nepovoljnim stavovima, osnovan je Institut za filozofiju u procesu koji je izložen u prvom dijelu članka.

Da se Krleža ne samo riječima nego i djelom ogriješio o istraživanje hrvatske filozofske baštine govorи činjenica da je 1950. godine iz već tiskanog zbornika o Maruliću dao istrgati članak Vladimira Filipovića (budućeg direktora Instituta za filozofiju) »Osnovi etičko-filozofske orientacije Marka Marulića«. Davor Balić istražio je i dokumentirao ulogu koju je u tome imao Krleža, o kojoj smo do sada znali samo usmenom predajom, kako je interpretirao Filipovićev članak i kako je obrazlagao svoj postupak.⁴² Kao i Marulića, njegova tumača Filipovića Krleža ocjenjuje kao naopaku ideologiju.

⁴⁰ »Peripatetici, matematici, tumači naše historije, biskupi, prijatelji kardinala i pojedinih papa, profesori na sveučilištima u Parizu, Rimu, Bologni, Padovi: Patričić, Medo, Monaldi, Benković, Budisalić, Nalješković, Dragišić etc. etc. kreću se u zatvorenom krugu tomistike, pišući protiv heretika ...«. Krleža, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držićeve 'Tirene'«, str. 34.

⁴¹ »Patričić dokazuje očitu nespojivost Aristotelove konцепције i kršćanstva. Inkompatibilnost starohelenskog i skolastičkog pogleda na svijet on kritički analizira kao apologet sredovječne desnice, desnije od svetiomačkanske najdesnije desnice.« Krleža, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držićeve 'Tirene'«, str. 35.

⁴² Filipovićev članak je, objašnjava Krleža, »po svom sadržaju klasičan dokaz kontrareformacione katoličke falcičirane historije«, u kojem autor »falsificira citate«, ali i »razvija sasvim krivu, neispravnu i naopaku ideologiju.« Davor Balić, »Krležini iskazi o Maruliću i njegovu opusu«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42/2 (84) (2016), str. 365–381.

U tom ozračju može se reći da je čudno da je (makar sedamnaest godina kasnije) Institut za filozofiju uopće i bio osnovan i da je istraživanje hrvatske filozofske baštine zaživjelo – a da su Krležini stavovi o hrvatskom humanizmu ostali više ili manje latentno ili eksplicitno prisutni u svijesti mnogih koji su imali moć odlučivanja.

Danas se može, međutim, sa sigurnošću reći da je taj Krležin argument protiv renesansnog humanizma *ad acta*. On ne predstavlja više nikakvu prepreku sadašnjem istraživanju hrvatske filozofske baštine.

Navodeći sljedeća dva argumenta ne pozivamo se na nekog određenog autora koji ih je zastupao, prije svega zato što su to dosta uobičajeni i česti prigovori i nije ih zastupala neka utjecajna osoba kao što je to bio Krleža.

Prvi od tih koji navodimo također nema danas nikakav ili sasvim neznatan utjecaj ili snagu. Prigovaralo se često činjenici da su hrvatski filozofi humanisti (koji su pisali latinski) doduše hrvatskog porijekla, ali da su djelovali i poučavali izvan Hrvatske i pisali na drugim jezicima. Tim se prigovorom želi reći da su uistinu hrvatski filozofi samo oni koji filozofiraju, pišu i poučavaju na hrvatskom. Na taj se prigovor danas ne treba osvrati jer je općenito prihvaćeno da su hrvatski filozofi i oni koji su djelovali u drugim zemljama i pisali na drugim jezicima. Oni su svojim porijeklom hrvatski filozofi a svojim djelovanjem pripadaju i drugim kulturnim krugovima.

Na treći prigovor smatramo da treba odgovoriti jer nije besmislen kao dva prethodna i jer odgovor na njega ukazuje zašto i u kojem smislu istraživanje hrvatske filozofske baštine treba ostati trajan zadatak istraživanja u Institutu.

Treći prigovor svodi se na razlikovanje između protagonisti, velikih filozofa koji su bili prekretnica u razvoju mišljenja, i epigona, nasljedovatelja koji su vjerno, ropski ili kompilatorski išli utrtim putovima. To razlikovanje rabi se kao prigovor istraživanju hrvatske filozofske baštine zato što istodobno shvaća većinu hrvatskih filozofa (a govorimo – kako smo istaknule – prije svega o hrvatskim renesansnim filozofima, humanistima), s izuzetkom možda samo Boškovića i Petrića kao epigone, nasljedovatelje.

Odgovor na taj prigovor trebao bi ukazati na smisao i potrebu istraživanja hrvatske filozofske baštine i što od tog istraživanja možemo očekivati. Ne pitamo o nacionalno-kulturnom značenju istraživanja hrvatske filozofske baštine. Pitamo: koji filozofski doprinos možemo očekivati da će proizaći ili da bi mogao proizaći iz istraživanja hrvatske filozofske baštine?

Prvo treba reći da veliki dio tekstova naših renesansnih filozofa (unatoč u Institutu paralelno, latinski-hrvatski, objavljenoj *Antologiji* i unatoč objavljenim integralnim tekstovima) još nije preveden. O tekstovima hrvatskih renesansnih filozofa ima malo kritičkih interpretacija i prosudbi. Smatramo kao prvo da te tekstove treba kontinuirano prevoditi i time ih učiniti pristupačnima široj publici.

Kao filozofkinje smatramo također da nijednu prosudbu, ma kako nam se nameće kao plauzibilna, ne treba smatrati konačnom. Uvijek moramo dopustiti mogućnost da načelno postoje i druga motrišta, drugi misaoni horizonti u kojima ti isti tekstovi upućuju na drugačija razumijevanja i tumačenja. Nikakve prosudbe i kritičke analize, ma kako akribično i ingeniozno provedene, nisu i ne mogu se smatrati neosporivima

i vječnima. Pritom moramo načelno prihvati i mogućnost da se i ono što nam se danas ukazuje kao naslijedovanje u jednom drugom horizontu razumijevanja nametne kao originalnost.

No ni unaprijed uočeni ili prepostavljeni visoki filozofski domet tekstova naših latinista (o kojima govorimo) nije nužna prepostavka da analize i kritičke prosudbe tih tekstova budu filozofski relevantne i vrijedne. Vrijednost rada na hrvatskoj filozofskoj baštini treba ocijeniti prema vrijednosti i dometu izvoda i dometa provedenih istraživanja. Drugim riječima: nije važna samo ili prvenstveno vrijednost onoga što se istražuje, nego i vrijednost i značenje zaključaka i izvoda do kojih se u istraživanju dode.

Navest ćemo dva primjera.

Nikola Vitov Gučetić napisao je komentare Averoesova spisa *De substantia orbis*. U istraživanju tih komentara nije se s potpunom sigurnošću moglo utvrditi u kojoj je mjeri Gučetić u njima bio originalan. Ipak je istraživanje tih Gučetićevih komentara urodilo dalekosežnim zaključcima. Pokazalo se, naime, da je renesansna recepcija Averoesova *Sermo de substantia orbis*, odnosno njegovog pojma *dimensiones interminatae* koji određuje materiju podnebesnog svijeta prepostavka za Galilejevu ideju kojom je omogućio primjenu matematike na prirodna kretanja.⁴³ Ne može se smatrati sasvim beznačajnim da se do tih zaključaka došlo pošavši od interpretacije Gučetićeva komentara Averoesova spisa *De substantia orbis*.

⁴³ Mihaela Girardi-Karšulin, »Gučetićev komentar Averoesova spisa De substantia orbis, Agostino Nifo i pogled prema naprijed«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42/1(83) (2016), str. 35–68, ovdje str. 35.

Sljedeći je primjer onaj Frane Petrića. Ma koliko Petrićeve ideje izložene u njegovoj *Novoj sveopćoj filozofiji*, napose u dijelu *Pancosmia (Svesvijet)*, poput njegova stava o konačno-beskonačnom karakteru prostora, same po sebi bile značajne, na njihovo značenje i ulogu koju su odigrale u procesu konstituiranja novovjekovne prirodne znanosti mogle su i mogu upozoriti tek interpretacije njegovih tekstova odnosno određeni naglasci u tim interpretacijama, zahvaljujući kojima se značenje tih ideja tek ukazuje u punom svjetlu. A takvih primjera među hrvatskim filozofima ima još mnogo.

Dakle, premda je objavljivanje izvornih tekstova od primarnog značenja, ono samo po sebi još nije dovoljno za potpuno razumijevanje značenja nekoga mislioca. Potrebne su i interpretacije tekstova, a upravo interpretiranje tekstova starih hrvatskih filozofa čini bitan dio istraživanja hrvatske filozofije.

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Literatura

- Balić, Davor, »Krležini iskazi o Maruliću i njegovu opusu«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42/2 (84) (2016), str. 353–419.
Banić-Pajnić, Erna, »Problemi nacionalne filozofije«, *Filozofska istraživanja* 12/2 (1992), str. 307–317; »Problems of national philosophy«, *Studia historiae philosophiae croaticaæ* 4 (1999), str. 149–163.
Banić-Pajnić, Erna, »Istraživanje hrvatske filozofije – (samo)kritički osvrt«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 29–42.

- Banić-Pajnić, Erna, »Umreženi zavičajni dusi«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 67–68 (2008), str. 303–313.
- Banić-Pajnić, Erna, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djelā na latinskome* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2016).
- Barišić, Pavo, »Povijest filozofije između nacionalnoga i regionalnoga određenja«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), 33–47.
- Bazala, Albert, *Filozofska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovanom*, Zasebni otisak spomen knjige *Obzora*, Zagreb, 1936.
- Bazala, Albert, *O ideji nacionalne filozofije*, Zagreb, 1938.
- Čehok, Ivan, »Ideja (ideje) nacionalne filozofije« *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39–40 (1994), str. 375–387.
- Despot, Branko, »Filozofija u Hrvatskoj od osnutka Sveučilišta«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44 (1996), str. 237–253. i isti: »Philosophy in Croatia from the Founding of the University«, *Studia historiae philosophiae croaticae* 4 (1999), str. 235–253.
- Filipović, Vladimir, »Uz decenijsku opstojnost časopisa Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984), str. 11–13.
- Filipović, Vladimir, »Predgovor«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975) str. 7–9.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Zadaci istraživanja hrvatske filozofske baštine: jučer, danas, sutra«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 43–47.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Gučetićev ko-
- mentar Averoesova spisa *De substantia orbis*, Agostino Nifo i pogled prema naprijed«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42/1(83) (2016), str. 35–68.
- Ježić, Fran Ljudevit, »O pojmu hrvatske filozofije«, *Filozofska istraživanja*, 36/1 (2016), str. 89–104.
- Krleža, Miroslav, »O našem dramskom repertoaru. Povodom 400 godišnjice Držiceve ‘Tirene’«, *Djelo* 1 (1948), str. 34–40.
- Krstić, Kruno, »Počeci filozofije u Hrvatskoj«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 12 (1975), str. 11–20.
- Marković, Franjo, »Filozofske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, repr. u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 255–279.
- Posavac, Zlatko, »Kruno Krstić kao istraživač i povjesnik hrvatske filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44 (1996), str. 267–307.
- Schiffler, Ljerka, »Povijest filozofije kao povijest pitanja«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 11–22.
- Schiffler, Ljerka, »Uz pedeseti broj Priloga«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 49–50 (1999), str. 5–7.
- Schiffler, Ljerka, »Marginalia uz temu istraživanje hrvatske filozofske baštine u europskom obzoru«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 61–62 (2005), str. 19–28.
- Veljak, Lino, »O metodi istraživanja nacionalne filozofiske baštine«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), str. 61–68.
- Zenko, Franjo, »Filozofska tradicija i pojava tiskane knjige u Hrvata«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984), str. 15–24.

Zenko, Franjo, »Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretičar 'narodne znanosti'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1–2 (1975), str. 37–74.

Zenko, Franjo, »Problem nacionalne filozofije«, *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, str. 23–32.

Zenko, Franjo, »Novovjekovni duh i renesansa kao njegov konstrukt«, *Godišnjak*

za povijest filozofije, 3 (1985), str. 273–286.

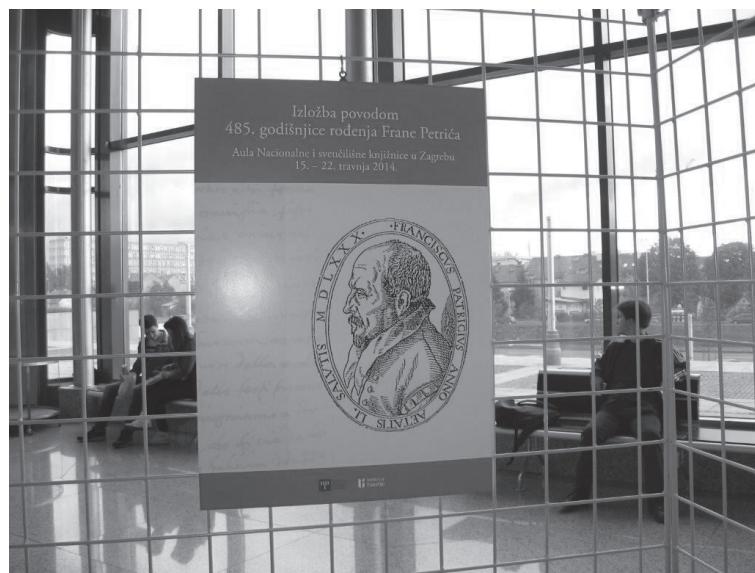
Zenko, Franjo, »Neka razmišljanja uz tridesetu obljetnicu izlaženja Priloga«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 61–62 (2005), str. 13–18

Zenko, Franjo, »Stanje teorije historiografije nacionalne filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39–40 (1994), str. 325–329.

Mihuela Girardi-Karšulin, Franjo Zenko i Erna Banić-Pajnić nakon predstavljanja knjige F. Petrića Zoroaster i njegovih tristo i dvadeset Kaldejskih proroštava,
ur. Erna Banić-Pajnić, Institut za filozofiju, 5. lipnja 2012.

Institut je povodom
485. godišnjice rođenja
Frane Petrića u travnju
2014. priredio izložbu u
Nacionalnoj i sveučilišnoj
knjižnici u Zagrebu.

Institut za filozofiju: izazovi i izgledi za budućnost

FILIP GRGIĆ

Kada razmišljamo o tome kako bi Institut za filozofiju u budućnosti mogao izgledati, ili kako bismo željeli da izgleda, tada bismo u obzir trebali uzeti najmanje tri čimbenika: naše neposredno društveno i znanstveno okruženje, širi europski okvir i sadašnji položaj naše discipline, kao i trendove u njoj. U idealnim okolnostima razmatranje tih triju čimbenika trebalo bi se odvijati redoslijedom koji je obrnut od onoga kojim sam ih maločas naveo. Naime, sasvim je prirodno razmišljanje o budućnosti neke filozofske institucije započeti pretresanjem sadašnjeg stanja filozofije, na temelju toga formulirati nekakva predviđanja i planove, a tek se potom posvetiti mogućnostima i ograničenjima provedbe tih planova ovisno o vanjskim društvenim čimbenicima. Nažalost, naše trenutne okolnosti ne samo da nisu idealne nego su i izrazito nepovoljne. Stoga moramo započeti s našim trenutnim položajem u hrvatskome društvenom i znanstvenom sustavu.

Institut za filozofiju jedan je od 25 javnih znanstvenih instituta u Republici Hrvatskoj. Od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća znanstveni su instituti kod nas odvojeni od sveučilištâ. Stoga ne sudjeluju u visokoškolskom obrazovanju (osim u obliku individualnih angažmana zaposle-

nikâ ili temeljem nekih posebnih ugovora) i nemaju onu vrstu autonomije koju mogu uživati sveučilišta. Posvećeni su isključivo znanstvenoistraživačkom radu i, unatoč pridjevu »javni«, zapravo su državni – pod nadležnošću su Vlade koja njima upravlja posredstvom Ministarstva znanosti i upravnih vijeća, u kojima većinu čine predstavnici Ministarstva znanosti.

Takvo stanje mnogi s pravom smatraju nezadovoljavajućim, i posljednjih se godina ozbiljno razmišlja o tome da se javni znanstveni instituti »restrukturiraju«. Ta ružna riječ može upućivati na razne vrste procesa, no dosad nije učinjeno ništa, a nije jasno što se, ako uopće išta, planira učiniti. U posljednje se vrijeme, doduše, o »restrukturiranju« prestalo govoriti, no vjerojatno je da će nadležne državne službe u skorijoj budućnosti ponovno početi govoriti o procesima transformacije institutâ. Što je točno nezadovoljavajuće u postojećem stanju? I kako bi sustav javnih znanstvenih instituta u budućnosti trebao izgledati?

Ponekad se čuje da instituta jednostavno ima previše – da ih u tako malenoj zemlji ne treba biti 25. Da, to uistinu zvuči previše, ali sam po sebi, to ne može biti jedini razlog za reformu. Problem nije u broju, nego u činjenici da svi instituti imaju isti pravni okvir

i formalnu strukturu, iako se međusobno drastično razlikuju, kako po broju zaposlenih znanstvenika (raspon je od desetak pa do više od tri stotine) ili načinu financiranja tako i po činjenici da područja i polja znanosti unutar kojih djeluju imaju krajnje različite metodologije i standarde. Stoga se čini da bi bilo primjerenog – to je prijedlog koji se često čuje – institute povezati u veće cjeline tako da ih se okupi po kriteriju znanstvenog područja u kome djeluju. Na taj bismo način dobili sustav od puno manje instituta – ili centara, ili kako ih god odlučili nazvati – koji bi barem na prvi pogled nalikovao sustavima u pojedinim zemljama Europske unije.

Koliko god taj prijedlog izgledao smislen, njegove su manjkavosti brojne i ozbiljne. Uostalom, naš je Institut od 1977. do 1991. bio dijelom takva većeg centra, i taj se pothvat pokazao neuspješnim. No, moglo bi se kazati, to su bila druga vremena; možda danas ima smisla ponovno pokušati nešto takvo. Ipak, mislim da takav potez ne bi bio dobar. Financijska korist – a ona je, nažalost, onima koji odlučuju o bilo kakvoj reformi uglavnom prva stvar koju imaju na umu – očito bi bila zanemariva. No postoje ozbiljni razlozi da se sumnja i u znanstvenu korist takva pothvata, barem gledano sa stajališta naše discipline. Jer ono što bismo takvim pothvatom dobili bio bi, valjda, nekakav veliki Institut za humanističke znanosti, i prepostavljaljalo bi se da ćemo se unutar te institucije ne samo administrativno nego i istraživački (jer inače bi takav pothvat uistinu bio besmislen) povezati i surađivati s npr. arheolozima, stručnjacima za staroslavenski, povjesničarima umjetnosti itd. No ako filozofi s nekim surađuju – ako u bilo kojem obliku njeguju interdisciplinarnost –

onda je to u većoj mjeri s politolozima, sociologima, psiholozima, fizičarima, povjesničarima znanosti itd. To ne vrijedi samo za današnju filozofiju u cjelini nego, što je važnije, za ono što konkretno radimo u Institutu za filozofiju. Uostalom, istraživačko povezivanje s drugima ne treba biti popraćeno i administrativnim povezivanjem, i u tom smislu svojim sadašnjim statusom kao samostalne institucije možemo biti zadovoljni. Štoviše, samostalnost nam je jedna od najvažnijih prednosti, i trebamo stremiti tome da je očuvamo.

Ne niječem, naravno, da je filozofija humanistička znanost, i ne tvrdim da je to što je filozofija humanistička znanost tek administrativna činjenica, stavak iz nečega što se zove Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama ili pak prikladno pomagalo prilikom klasifikacije znanosti. Riječ je o činjenici koja ima puno dublje temelje. Stvar je u tome da se njome ne smijemo koristiti na pogrešan način – u ovom slučaju, kao sredstvom za administrativno grupiranje polja istraživanja radi izvanznanstvenih ciljeva. Ovdje imamo dobar primjer onoga što sam naveo na početku: da bi razmišljanje o tome kako bi Institut za filozofiju u budućnosti trebao izgledati trebalo početi od uvida u današnje stanje filozofije u svijetu i Hrvatskoj.

No čak i kad bismo spomenute manjkavosti stavili na stranu, ostao bi nam sljedeći problem. Kad bi spajanje institutâ bilo sve što bi se učinilo, i kad bi tako stvoreni nad-instituti ostali odvojeni od visokoškolskog sustava, situacija bi više-manje ostala istom kakva je i danas. (Ako su moje gornje primjedbe na mjestu, bila bi i gora.) Jer odvojenost institutâ od sveučilištâ sigurno je jedno od lošijih obilježja sadašnjeg sustava. Ne

mogu, doduše, govoriti o drugim područjima, no što se filozofije tiče, stvari su tu i više nego jasne. I povijesno i po naravi onoga što kao filozofi radimo, filozofiji je mjesto na sveučilištu. Filozofsko istraživanje provodi se i u seminarima i na predavanjima, u interakciji sa studentima, u mentorskome radu itd., ukratko, u svim aktivnostima koje čine dio nastavnoga procesa. Samom činjenicom da nismo uključeni u te aktivnosti uskraćeni smo za važan dio onoga od čega se sastoji filozofski posao. Štoviše, *obrazovanje* u filozofiji i svemu onome čime filozofija pridonosi ljudskom društvu, kulturi i znanju – a to je prije svega razvijanje sposobnosti dubokog, temeljitog i argumentiranog rasudivanja – čini važan dio opravdanja neke filozofske institucije.

Uz to, izvansveučilišni status Instituta za filozofiju u neskladu je s praksom razvijenih zemalja, što znatno otežava njegovo dublje uključivanje u međunarodnu filozofsku zajednicu. Istovremeno, većina djelatnika Instituta honorarno predaje na hrvatskim sveučilištima, i to uglavnom u najvišim znanstveno-nastavnim zvanjima. Ta činjenica odraz je neracionalnosti i neefikasnosti čitava našeg znanstvenog i nastavnog sustava. No ona je i pokazatelj da na Institutu postoji snažan nastavni potencijal. Znači li to onda da bismo se jednostavno trebali priopjiti nekom sveučilištu? Uostalom, osnovalo nas je Sveučilište u Zagrebu, i njegovom smo sastavnicom bili gotovo trideset godina, a čak i postojeći Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju predviđa postojanje nečega kao što je sveučilišni institut.

Nažalost, u ovom trenutku takva opcija nije ni izgledna ali ni poželjna, ponovno zbog čimbenika na koje ne možemo utjecati.

ti. U Hrvatskoj trenutno postoji čak sedam sveučilišnih odsjeka za filozofiju – od kojih njih četiri nude i doktorski studij – što je sigurno previše, i s pravom bi se moglo postaviti pitanje čemu još jedna institucija za sveučilišno obrazovanje iz filozofije. Bez obzira na tradiciju i ugled našeg Instituta, kao i činjenicu da po broju publikacija po zaposlenome prednjačimo u odnosu na ostale filozofske institucije u Hrvatskoj, kritičari ma koji bi dovodili u pitanje javno opravdanje za još jedan studij filozofije teško bi bilo uvjerljivo odgovoriti. Sveučilište u Zagrebu već ima tri studija filozofije, i još jedan sigurno mu ne treba. K tome, ono je toliko gromazno i fragmentirano da kad bismo danas postali njegovom 35. sastavnicom, to bi za nas u administrativnom smislu predstavljalo katastrofu bez ikakve znanstvene koristi.

Izgleda kao da se nalazimo u beznadnoj situaciji: sadašnjim statusom ne možemo biti sasvim zadovoljni, a promjene koje su nam dostupne ničim ga ne bi poboljšale. No situacija izgleda beznadnom ako se razmišlja, da tako kažem, odozgo prema dolje: od politike i interesâ onih koji su u poziciji da odlučuju o znanstvenoj i ukupnoj društvenoj politici prema zakonitostima, tendencijama i interesima samoga znanstvenog istraživanja i onih koji su u nj uključeni. Kako bi zadovoljio interes znanstvenog istraživanja kao vrhunske čovjekove intelektualne aktivnosti, takav pristup »odozgo prema dolje« trebao bi ispuniti barem dva uvjeta. Prvo, trebao bi biti obuhvatan, temeljit i hrabar, a za to je potrebna visoka razina kompetencije onih koji odlučuju, politička volja i neobaziranje na interes pojedinaca i skupina koje su se izvanznanstvenim djelovanjima – drugim riječima, spletkama – nametnule kao utjecajne. Drugo, takav

bi pristup trebao odustati od načela koje se obično sažima u frazi »znanost u službi gospodarstva«. Zamisao da prvenstveni cilj znanosti jest gospodarski uspjeh i napredak te da, sukladno tome, humanističke znanosti, koje taj cilj očito ne mogu ostvariti, tek trebaju pronaći i definirati svoj smisao i opravdanje u suvremenom svijetu počiva na iskrivljenu shvaćanju kako nastanka znanosti tako i samog čovjeka i njegovih intelektualnih stremljenja. Nažalost, u Hrvatskoj nijedan od ta dva uvjeta nije ispunjen. Stoga se i manje možemo nadati tome da će se u obzir uzeti obrnuti smjer razmišljanja. Isto vrijedi i za širi europski okvir, naročito što se tice drugog uvjeta.

Netko bi mogao prigovoriti da su ti uvjeti prestrogi i prekruti. Oni bi možda bili takvi kad bi naša očekivanja od politike i javnosti bila nerealna i neskromna. No ona nipošto nisu takva. Kako sam napomenuo na početku, razmišljanje o tome kako bi naš Institut u budućnosti trebao izgledati moralno bi započeti od sadašnjeg stanja filozofije i njezinih specifičnosti. Ovdje, naravno, ne mogu ulaziti u tako široku temu kao što je sadašnje stanje filozofije. Ono što mogu jest naznačiti što smatram relevantnim specifičnostima suvremene filozofije i posebice specifičnostima onoga što radimo u Institutu. Iz njih bi, nadam se, mogla proizaći nekakva slika o tome kako bih htio da Institut izgleda u narednim godinama i desetljećima.

Prvo, današnju filozofiju karakterizira pluralizam pristupa, metodologija, predmeta istraživanja a u neku ruku i samog shvaćanja toga što je filozofija. Izraz »pluralizam« nije najsretniji, a ponekad se pod izlikom poželjnosti pluralizma u filozofiju nastoji ugurati nešto što u nju sigurno ne

spada (obično je riječ o pomodnim tendencijama specifičnima za druga humanistička područja ili pak o nekom obliku političkog aktivizma). No ako se uzme dovoljno oprezno, »pluralizam« je sasvim dobar opis jednoga važnog obilježja suvremene filozofije. Mi na Institutu takav pluralizam već dulje vrijeme njegujemo, a tako bi trebalo i ostati. Razlog je tome činjenica da je hrvatska filozofija – zbog, između ostalog, kulturnih, političkih i zemljopisnih razloga – sjecište raznih misaonih tendencija i da je vjerojatno da će tome i dalje biti tako. Institut za filozofiju kao najbrojnija i znanstveno najproduktivnija filozofska institucija u Hrvatskoj trebao bi taj pluralizam pažljivo promicati držeći se pritom samo najviših standarda izvrsnosti, a istodobno bi trebao biti središnje mjesto na kojem će se reflektirati o glavnim izazovima suvremene filozofije. Njegovanje i promicanje pluralizma ne zahtijeva samo visoku razinu tolerancije i kompetencije nego i samostalnost, to jest neovisnost o svakome obliku ideoškog pritiska. Nažalost, naš današnji status još uvijek dopušta razne, ponekad krajnje suputne oblike pritiska.

Drugo, jedna od manifestacija pluralizma, to jest postojanja krajnje raznorodnih senzibiliteta u suvremenoj filozofiji, jest i njezin složen odnos prema znanosti, osobito prirodnoj znanosti. On varira, s jedne strane, od njezina zanemarivanja pa u nekim ekstremnijim i često neozbiljnim slučajevima i odbacivanja njezine relevantnosti za filozofiju do, s druge strane, isticanja potrebe za interdisciplinarnošću ili takozvanom naturalizacijom baš svake filozofske discipline. Buduće trendove ne možemo predvidjeti. Možemo ih samo prihvatići, o njima razmišljati ili pak – mo-

žemo se i tome nadati – inicirati neke nove. No i u ovom je pogledu od izrazite važnosti čuvanje neovisnosti, u ovom slučaju neovisnosti i posebnosti filozofije kao discipline. Naime, jedna od nesretnih posljedica složenog odnosa filozofije prema znanosti sastoji se u konstantnim pokušajima da se filozofsko istraživanje vrednuje prema izvanfilozofskim kriterijima. To se očituje, s jedne strane, u insistiranju da se vrijednost filozofskog rada mjeri prema istim kriterijima prema kojima se mjeri vrijednost rada iz neke prirodne znanosti, dakle prema njegovoj prisutnosti i broju citata što ih je dobio u bazama kao što su Web of Science, Current Contents, Scopus itd. Takav oblik vrednovanja filozofskog rada ne postoji u razvijenim zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države, Njemačka ili Velika Britanija. Tamo se zna da nisu potrebne formalne scientometrijske metode kako bi se odredilo koji je filozofski časopis ili izdavač prestižan, zna se kako se određuje je li neki rad dobar i tko je pozvan to učiniti. Isto tako, zna se da su knjige i poglavlja u knjigama jednako vrijedni oblici filozofskog komuniciranja kao i članci u časopisima. S druge pak strane nalazimo tendenciju, utjelovljenu u Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja, da se kao standardi koji su dostačni za prosudbu vrsnoće filozofskog rada uzmu naši lokalni standardi, pri čemu se vrijednost najuglednijih i najutjecajnijih svjetskih časopisa i izdavača u najboljem slučaju birokratskim automatizmom izjednačuje s vrijednošću lokalnih časopisa i izdavača, koji su najčešće zapravo samo mediji lokalnih interesnih skupina. Takav neobičan pristup prosudbi filozofskog rada ide tako daleko da se kao jedan kriterij uzima i njegov opseg te se takoreći primjenjuje načelo

»što veći, to bolji«. Ova druga tendencija jednak je neprihvatljiva kao i prva. Osim što je demotivirajuća za sve koji u filozofiju ulaze s iole većim ambicijama – a oni su ti koje bismo trebali privlačiti i poticati – i što je u suprotnosti s univerzalnom naravi filozofije, ona nas osuđuje na zatvaranje u naše lokalne okvire. Primjerice, jedna od osobito pogubnih posljedica postojećeg sustava izbora u znanstvena zvanja u polju filozofije jest činjenica da on formalno sprječava da se kod nas zaposli bilo koji od danas najuglednijih svjetskih filozofa – jednostavno zato što nijedan od njih nema 25% objavljenih radova na hrvatskome jeziku, kako zahtijeva spomenuti Pravilnik. (Stavimo na stranu činjenicu da se zbog istog razloga na našem Institutu danas ne bi mogli zapoštiti Frane Petrić ili Ruder Bošković.) Kada kažem da bismo i u ovome pogledu trebali insistirati na samostalnosti, tada mislim na to da bismo trebali braniti one standarde vrsnoće koji su u današnjoj filozofiji dobro etablirani i opirati se intervencijama koje dolaze bilo iz politike bilo iz drugih znanstvenih područja i polja.

Treće, posljednjih se godina ponovno sve više naglašava važnost i nezaobilaznost filozofije u obrazovnom sustavu. To je vjerojatno odraz činjenice da živimo u sve nesigurnijem svijetu, u kojem prevladavaju površne i trivijalne vrijednosti, i potreba za dubljim kritičkim rasudivanjem možda je jedan oblik otpora tome. Uz to, kako pokazuju trendovi iz posljednjih nekoliko godina, upošljivost diplomiranih filozofa u razvijenim zemljama – za razliku od naše žalosne situacije – raste, kao i njihova kompetitivnost prilikom upisa na najteže doktorske studije. Kako sam kazao, mi nismo u mogućnosti sudjelovati u sveučilišnom

obrazovanju, kao ni utjecati na srednjoškolsko obrazovanje u filozofiji. No možemo učiniti nešto drugo. Možemo, kao dio internacionalizacije našeg djelovanja, sudjelovati u nekome međunarodnom doktorskom programu i tako zaobići postojeća ograničenja. Uz to, možemo pojačati svoju javnu prisutnost te i na taj način demonstrirati vrijednost filozofije.

Naposljetku, kada razmišljamo o budućnosti našeg Instituta, moramo uzeti u obzir činjenicu da tradicionalno središnje područje našeg djelovanja jest proučavanje povijesti hrvatske filozofije. Sadašnju situaciju u tom području opisao bih ovako: učinili smo puno toga, no barem dvije stvari ostale su manjkave. Prva se tiče međunarodne prezentacije naše filozofske tradicije, to jest činjenice da je broj radova o imenima i temama iz povijesti hrvatske filozofije objavljenih u inozemstvu zanemarivo malen. No, primjerice, za dobro napisanu monografiju o filozofskom djelu Frane Petrića ili Rudjera Boškovića bio bi zainteresiran svaki ozbiljniji svjetski akademski izdavač, uključujući i one najprestižnije, a osobnu i nacionalnu korist od takva pothvata ne treba ni spominjati. Zašto toga nemamo i što učiniti da bi se takvi pothvati ostvarili a da se sačuva autonomost individualnih znanstvenih ambicija teška su pitanja na koja ne mogu odgovoriti. No barem djelomičan odgovor na njih tiče se onoga za što smatram da je naš drugi propust, a to je manjak sustavnosti u istraživanju. Ne kažem da je naše dosadaš-

nje istraživanje povijesti hrvatske filozofije bilo nesustavno. U suprotno se možemo uvjeriti pogledamo li samo individualne bibliografije ili pregledne sadržaje *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine* ili drugih naših izdanja. Mislim na onu vrstu sustavnosti koja kao svoj ishod ima priređivanje i prevođenje sabranih djela velikih hrvatskih filozofa, bilo kod hrvatskih bilo kod inozemnih izdavača. U tome bi nas, bojam se, drugi mogli preteći. Ta vrsta sustavnosti, osim samorazumljive stručnosti i spremnosti na suradnju s drugima, zahtijeva i drukčiji oblik financiranja, koji nam trenutno nije dostupan.

Odgovor na pitanje o tome kako vidim Institut za filozofiju u budućnosti možda će neki smatrati previše neodređenim: vidim ga kao mjesto na kojem se brani autonomija, specifičnost i vrijednost filozofije, na kojem se njeguje pluralizam i najviši standardi izvrsnosti, u skladu s kojima se i hrvatska filozofska tradicija sustavno predstavlja svijetu. Koliko god bio neodređen, to je jedini odgovor koji je, uzme li se u obzir naše društveno i znanstveno okruženje, trenutno moguće dati.

Znanstvenici, bivši i sadašnji, zaposleni u Institutu za filozofiju od 1967. do danas

1. Anić, Zvonimir (od 2016.)
2. Banić-Pajnić, Erna (1970.–1976., od 1979.)
3. Barbarić, Damir (od 1979.)
4. Barišić, Pavo (1986.–2004., 2006.–2016., od 2017.)
5. Blažetić Faller, Laura (2002.–2015.)
6. Boršić, Luka (od 2002.)
7. Buterin, Damir (1998.–2003.)
8. Ćurko, Bruno (2006.–2016.)
9. Čuljak, Zvonimir (1990.–2008.)
10. Despot, Branko (1968.–1971.)
11. Dožudić, Dušan (od 2017.)
12. Filipović, Vladimir (1967.–1984.)
13. Girardi-Karšulin, Mihaela (1971.–2015.)
14. Grgić, Goran (1976.–2001.)
15. Grgić, Filip (od 1990.)
16. Hudoletnjak Grgić, Maja (2005.–2010.)
17. Jolić, Tvrtko (2002.–2013., 2014.–2016., od 2016.)
18. Kalin, Boris (1967.–1969.)
19. Kocsis, Anna (od 2015.)
20. Kordić, Ivan (1992.–2016.)
21. Kovač, Srećko (od 1986.)
22. Kožnjak, Boris (od 2013.)
23. Kutleša, Stipe (od 2002.)
24. Lojkić, Goran (od 2016.)
25. Martinović, Ivica (1991.–2015.)
26. Mađor Božinović, Andrea (2005.–2015.)
27. Metesi Deronjić, Željka (2006.–2016.)
28. Pećnjak, Davor (od 2003.)
29. Posavac, Zlatko (1967.–2001.)
30. Pušovski, Žarko (1973.–1976.)
31. Radman, Zdravko (od 1994.)
32. Restović, Ivan (od 2016.)

Znanstvenici, bivši i sadašnji, zaposleni u Institutu za filozofiju od 1967. do danas

33. Rossi Monti, Martino (od 2014.)
34. Schiffler-Premec, Ljerka (1967.–1977., 1990.–2012.)
35. Skuhala Karasman, Ivana (od 2005.)
36. Sušnik, Matej (od 2017.)
37. Slade, Genoveva (1968.–1990.)
38. Šarac, Azra (1967.–1969.)
39. Šegedin, Petar (od 2002.)
40. Škarica, Dario (od 1989.)
41. Talanga, Josip (1989.–2008.)
42. Tot-Šubajković, Dunja (1970.–1976.)
43. Veljak, Lino (1976.–1979.)
44. Zenko, Franjo (1970.–1992.)
45. Zovko, Jure (od 1990.)
46. Zovko, Marie-Élise (od 1991.)

Sjede u prvom redu (s lijeva na desno): Kristina Koščević, Davor Pećnjak, Sanja Berger-Tilić, Erna Banić-Pajnić, Ivana Skuhala Karasman, Stipo Pudić, Ivanka Drmić.
Stoje: Dušan Dožudić, Marin Martinić Jerčić, Petar Šegedin, Milena Marinić Čuljak, Luka Boršić, Damir Barbarić, Filip Grgić, Srećko Kovač, Tvrko Jolić, Matej Sušnik.

Zaposleni u pratećim službama

1. Berger-Tilić, Sanja (od 1978.)
2. Drmić, Ivanka (od 2006.)
3. Marinić Čuljak, Milena (od 1995.)
4. Martinić Jerčić, Marin (2010.– 2011., od 2012.)
5. Koščević, Kristina (2016.–2017.)
6. Šoštarić, Maja (od 2005.)
7. Pudić, Stipo (od 1993.)

Prije sjednice Znanstvenog vijeća 24. svibnja 2017. Ivana Skuhala Karasman, Damir Barbarić, Ivan Restović, Matej Sušnik, Boris Kožnjak, Petar Šegedin, Dušan Dožudić, Martino Rossi Monti, Luka Boršić, Filip Grgić

Božićni domjenak 2012.

Stoje: ravnatelji Instituta za filozofiju od 1991.: Pavo Barišić (1991.–1993., v. d. 1994.–1997, 1997.–2001.), Srećko Kovač (v. d. 2001.–2002.), Filip Grgić (od 2012.), Ivica Martinović (2006.–2010., v. d. 2010.–2012.), Stipe Kutleša (2002.–2006.)

Direktori i predstojnici Instituta u ranijem razdoblju bili su: Predrag Vranicki (direktor u osnivanju 1967.), Vladimir Filipović (direktor 1968.–1977., predstojnik Odjela za povijest filozofije Centra za povijesne znanosti 1977.–1980.), Franjo Zenko (predstojnik Odjela 1980.–1986.), Goran Gretić (predstojnik Odjela 1986.–1987.), Erna Banić-Pajnić (predstojnica Odjela 1987.–1990.), Damir Barbarić (predstojnik Odjela 1990.–1991.).

Sjedi: Sanja Berger Tilic, voditeljica tajništva

Znanstvenoistraživački programi i projekti

1969.–1979.

»Hrvatska filozofska baština«

1974.

»Marksistička filozofija«

»Estetika i teorija umjetnosti«

»Filozofski temelji suvremene znanosti i tehnike«

1975.

»Historija marksizma«

»Filozofski temelji suvremene znanosti i tehnologije«

»Estetika i teorija umjetnosti«

»Etika i filozofska antropologija«

»Filozofija povijesti i politička antropologija«

1980.–1985.

»Povijest filozofije u Hrvata«

1986.

»Povijest hrvatske filozofije i njezin europski filozofijski kontekst«

1987.–1989.

»Hrvatska filozofska tradicija i njen europski kontekst«

1991.–1994.

»Problem čovjeka u hrvatskoj humanističko-renesansnoj filozofiji«

1991.–1995.

»Problem svijeta u filozofiji – uloga filozofije u svijetu«

1992.–1995.

»Filozofska terminologija i njeno zasnivanje u hrvatskom jeziku«
»Filozofija prava Ante Starčevića«
»Filozofija i filozofjsko djelovanje Franje Markovića«
»Gjuro Arnold kao estetičar u kontekstu kontroverza moderne«
»Poetika Franje Petrića i hrvatska estetička misao 16. st.«
»Djelo Ruđera Boškovića u obzoru europskoga mišljenja«
»Geneza Boškovićevog apsolutnog dinamizma«
»Problemi duhovnopovjesne individuacije hrvatskog naroda«
»Doprinos Matije Vlačića Ilirika europskoj duhovnoj misli«
»Filozofija i duh kršćanstva«
»Juraj Politeo, neobjavljeni radovi«

1993.–1995.

»Logika u novoj hrvatskoj filozofiji 1900–1945«

1994.–1995.

»Temeljni filozofski problemi u djelu Pavla Skalića«

1995.

»Percepcija, svijest, um: spoznajni problemi u kontekstu kognitivne znanosti«

1996.–2002.

»Povijest hrvatske filozofije i temeljni problemi filozofije«
»Hrvatska filozofija u europskom kontekstu«

2002.–2005.

»Nikola Kuzanski i njegov utjecaj na hrvatske renesansne filozofe«
»Nauk o principima u kasnoj Platonovoј filozofiji«
»Praktična filozofija i estetika u Hrvatskoj«
»Epistemološki naturalizam i koherentizam«

- »Renesansne peripatetičke polemike«
- »Epistemologija, psihologija i medicina u doba helenizma«
- »Filozofska hermeneutika M. Vlačića i M. Heideggera«
- »Logika, modalnosti i jezik«
- »Ruđer Bošković i hrvatske filozofske tradicije«
- »Prirodni i 'umjetni' um: od kauzalnosti do intencionalnosti«
- »Hrvatska filozofija 16–18. stoljeća«
- »Zimmermannova noetika«
- »Problem utemeljenja u klasičnoj etičkoj tradiciji«
- »Platon i platonizam u europskoj filozofijskoj tradiciji«

2007.– 2013.

- »Temeljni problemi renesansnog novoplatonizma i hrvatski renesansni filozofi«
- »Zasnivanje metafizike u Platonovoј filozofiji«
- »Znanje i kontekst«
- »Grisogono i Petrić – dva svijeta renesansne filozofije«
- »Mentalni sadržaj u antičkoj filozofiji«
- »Logičke strukture i intencionalnost«
- »Metafizičko utemeljenje znanosti i njezino osamostaljenje od metafizike«
- »Boškovićeva *Theoria philosophiae naturalis* i hrvatske filozofske tradicije«
- »Pitanje slobode volje i problem svijesti«
- »Otjelovljeni um i intencionalni čin«
- »Hrvatska filozofija u europskom obzoru (16.–19. st.)«
- »Stjepan Zimmermann«
- »Reprezentacionalizam i kognitivna stanja«
- »Platonizam i oblici inteligencije«
- »Suvremena politička filozofija, etika i estetika u Hrvatskoj«
- »Heideggerova kritika onto-teološkog ustroja metafizike«

2014.–2015.

- »The Autonomous Mind: Inquiries into Self-Generating, Nonconscious Processes«
- »Cultivation and Transformation of Judgment in the Encounter of Philosophy, Culture and Art, with Particular Reference to the Philosophy of Kant and Hegel«

2014.–2016.

- »Grace, Charisma, and Ease of Movement: A History of Three Ideas From the 18th Century to the Present«

Znanstvenoistraživački programi i projekti

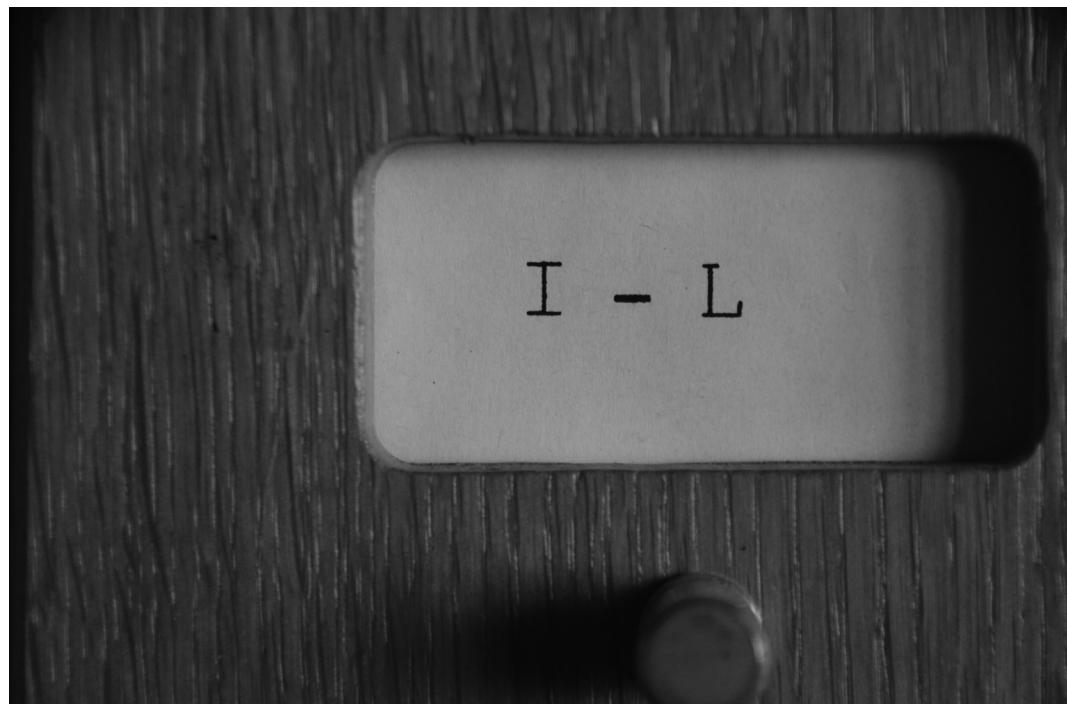
2014.–2018.

»Croatian Philosophy and Science in the European Context Between the 12th and 20th Century«

»Free Will, Causality and Luck«

2015.–2019.

»Logic, Concepts, and Communication«

Izdanja Instituta za filozofiju

Časopisi i periodičke publikacije

I. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*
1–2 (1975) – 83–84 (2016)

II. *Godišnjak za povijest filozofije*
1 (1983)–9 (1991)

III. *Studia historiae philosophiae Croaticae*
1 (1990)–4 (1999)

IV. *Croatian Journal of Philosophy (suizdanje s Kruzakom)*
13/1(37) (2013)–16/3(48) (2016)

Knjige

I. Filozofske studije

1. Pavao Vuk-Pavlović, *O smislu filosofije* (1969)
2. Pavao Vuk-Pavlović, *O značenju povijesnih smjeranja* (1974)

II. Temelji (u suradnji s Liberom)

1. Ruđer Bošković, *Teorija prirodne filozofije* (1974)
2. Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija* (1979)

III. Monografije iz hrvatske filozofske baštine

1. Albert Bazala, *Filozofski portret Franje Markovića* (1974)
2. Marija Brida, *Pavao Vuk-Pavlović: čovjek i djelo* (1974)
3. Branko Despot, *Filozofiranje Vladimira Dvornikovića* (1975)
4. Branko Despot, *Filozofija Đure Arnolda* (1976)
5. Heda Festini, *Život i djelo Splićanina Jurja Politea* (1977)
6. Erna Banić-Pajnić, *Antun Medo: dubrovački filozof XVI. stoljeća* (1980)
7. Ljerka Schiffler-Premec, *Iz hrvatske filozofske baštine* (1980)
8. Ljerka Schiffler-Premec, *Miho Monaldi: ličnost i djelo* (1984)
9. Damir Barbarić, *Filozofija Andrije Dorotića* (1987)
10. Mihaela Girardi-Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića* (1988)

11. Ljerka Schiffler, *Frane Petrić / Franciscus Patricius: od škole mišljenja do slobode mišljenja* (1997)
12. Erna Banić-Pajnić, *Petrićev put: od kritike Aristotela do pobožne filozofije* (2001)
13. Ivana Skuhala Karasman, *U potrazi za znanjem o budućem: predviđanje u srednjovjekovnoj i renesansnoj prirodnoj filozofiji – H. Dalmatin, F. Grisogono i J. Dubrovčanin* (2013)

IV. Posebna izdanja

1. Franjo Zenko, *Personalizam Emmanuela Mouniera* (1980)
2. Damir Barbarić, *Politika Platonovih Zakona: uvod u studij Platona* (1986)
3. Goran Gretić, *Duša i um* (1989)
4. Erna Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave* (1989)
5. Mihaela Girardi-Karšulin (priredila, uvod i komentare sastavila), Pavao Skalić / Paulus Scalichius, *Epistemon* (2004)
6. Mihaela Girardi-Karšulin, Olga Perić (ur.), Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo* (2007)
7. Ljerka Schiffler, *Frane Petrić o pjesničkom umijeću* (2007)
8. Mihaela Girardi-Karšulin, Olga Perić (ur.), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussio-num peripateticarum tomus tertius / Peripatetičke rasprave – svezak treći* (2009)
9. Ivica Martinović, Ruđer Bošković e il Collegio Romano (2011) (suizdanje s Filozofsko teološkim institutom Družbe Isusove)
10. Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović, Olga Perić (prir.), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I–V) / Peripatetičke rasprave – svezak četvrti* (Knjiga I.–V.) (2012)
11. Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović, Olga Perić (prir.), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI–X) / Peripatetičke rasprave – svezak četvrti* (Knjiga VI.–X.) (2012)
12. Erna Banić-Pajnić, Luka Boršić, Mihaela Girardi-Karšulin (prir.), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus secundus (Liber I–IV) / Peripatetičke rasprave – svezak drugi* (Knjiga I.–IV.) (2013)
13. Erna Banić-Pajnić, Luka Boršić, Mihaela Girardi-Karšulin (prir.), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus secundus (Liber V–VIII) / Peripatetičke rasprave – svezak drugi* (Knjiga V.–VIII.) (2013)
14. Erna Banić-Pajnić, Bruno Čurko, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović (ur.), Juraj Dragišić (*Georgius Benignus*): *Život i djela* (2016)
15. Damir Barbarić (prir.), Vanja Sutlić: *Predavanja o Hegelu (1968–1969)* (2016)
16. Erna Banić-Pajnić, Filip Grgić (ur.), *O hrvatskoj filozofiji* (2017)

V. Zbornici

1. Pavo Barišić (glavni urednik), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (2000)
2. Pavo Barišić (glavni urednik), *Pavao Vuk-Pavlović: život i djelo* (2003, suizdanje s HAZU)
3. Mihaela Girardi-Karšulin, Stipe Kutleša (ur.), *Filozofija i filodoksija* (2004)
4. Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin (ur.), *Zbornik u čast Franji Zenku u povodu*

75. godišnjice života (2006)

5. Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Ljerka Schiffler (ur.), *Vladimir Filipović: život i djelo (1906–1984)* (2008)
6. Zvonimir Čuljak (ur.), *Spoznaja i interpretacija* (2010)
7. Davor Pećnjak, Petar Šegedin, Kruno Zakarija (ur.), *Nasljede antike: ogledi u spomen Maji Hudoletnjak Grgić* (2013) (suizdanje s Kružakom)
8. Luka Boršić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Filozofija u dijalogu sa znanostima* (2013)
9. Luka Boršić, Ivana Skuhala Karasman, Franjo Sokolić (ur.), *Physics and Philosophy* (2015)
10. Ivana Skuhala Karasman, Petar Šegedin (ur.), *Treba li filozofija svoju povijest?* (2016)

VI. Godišnjak za filozofiju

1. Filip Grgić (ur.), *Godišnjak za filozofiju 2003.*
2. Filip Grgić (ur.), *Godišnjak za filozofiju 2004.*
3. Davor Pećnjak (ur.), *Godišnjak za filozofiju 2005.*
4. Davor Pećnjak (ur.), *Razumijevanje: od percepcije do morala* (2007)
5. Maja Hudoletnjak Grgić (ur.), *Vrijednosti, djelovanje i znanje* (2009)
6. Maja Hudoletnjak Grgić, Davor Pećnjak, Filip Grgić (ur.), *Aspekti uma* (2011)
7. Luka Boršić, Tvrko Jolić, Petar Šegedin (ur.), *Filozofija i hrvatski jezik* (2014)
8. Luka Boršić, Tvrko Jolić, Petar Šegedin (ur.), *Filozofija politike: nasljede i perspektive* (2016)

VII. Philosophical Topics

1. Erna Banić-Pajnić, Laura Blažetić, Mihaela Girardi-Karšulin, Ivan Kordić, Ivica Martinić (ur.), *Interpreting Tradition and Modernity* (2004)
2. Ivan Kordić (ur.), *Actuality of the Past* (2014)

VIII. Filozofski klasici

1. Erna Banić-Pajnić (ur.), Nicolaus Cusanus / Nikola Kuzanski, *De docta ignorantia / O učenom neznanju* (2007)
2. Erna Banić-Pajnić (uredila, uvodnu studiju i komentar napisala), Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Zoroaster et eius CCCXX Oracula chaldaica / Zoroaster i njegovih tristo i dvadeset Kaldejskih proroštava* (2011)
3. Martin Heidegger, *Što je metafizika?* 1. svezak: izvornik i prijevod (2015)
4. Martin Heidegger, *Što je metafizika?* 2. svezak: Ivan Kordić, *Smisao Heideggerove teze o ništavnosti bitka* (2015)

IX. Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: izbor iz djelā na latinskome

1. Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), Svezak 1. (Herman Dalmatin, Ivan Stojković, Nikola Modruški, Juraj Dragičić, Marko Marulić, Klement Ranjina, Federik Grisogono, Ivan Polikarp Severitan, Fran Trankvil Andreis, Matija Vlačić Ilirik) (2015)
2. Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), Svezak 2. (Frane Petrić, Antun Medo, Andrija Dudić, Pavao Skalić, Nikola Vitov Gučetić,

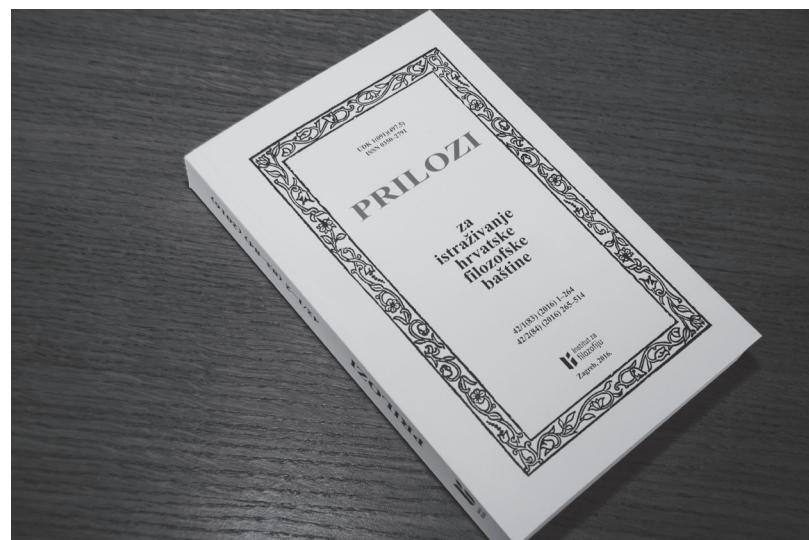
Izdanja Instituta za filozofiju

Faust Vrančić, Juraj Dubrovčanin, Marko Antun de Dominis, Matija Frkić, Stjepan Gradić (2015)

3. Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić, Ivana Skuhala Karasman (ur.), Svezak 3. (Franjo Jambrehović, Oktavije Janković Spader, Benedikt Rogačić, Andrija Kačić Miošić, Josip Zanchi, Ruđer Josip Bošković, Benedikt Stay, Kristofor Stay, Andrija Dorotić, Simeon Čučić) (2015)

X. Predavanja nagrađenih znanstvenika

1. Damir Barbarić, *Riječ u prilogu romantici* (2015)
2. Pavo Barišić, *Deliberativna demokracija i Aristotelovi argumenti o rasudnoj snazi mnoštva* (2016)
3. Luka Boršić, Ivana Skuhala Karasman, *O zajedničkom filozofiranju* (2017)

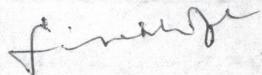
- 6 -

(2) Institut jedanput godišnje podnosi Savjetu Sveučilišta izvještaj o svom radu.

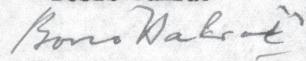
Član 23.

Ova Odluka stupa na snagu odmah.

Rektor Sveučilišta
Dr Jakov Sirotković

Predsjednik
Savjeta Sveučilišta
Boris Bakrač

Broj 01-1149/1-1967.
27. lipnja 1967.
u Zagrebu

